

Център за изследване на демокрацията

**МАСОВАТА
ПРИВАТИЗАЦИЯ
В РЕФОРМИРАЩИТЕ СЕ
СТРАНИ**

СОФИЯ 1995

Брошурата е подготвена от Иван В. Ангелов и Боян В. Гюзелев с участието на Икономическата програма на Центъра за изследване на демокрацията - и подкрепата на Центъра за международно частно предприемачество, Вашингтон и Фондация „Ханс Зайдел“, София

1995, Център за изследване на демокрацията

СЪДЪРЖАНИЕ

увод

ПРИВАТИЗАЦИЯТА В БИВША ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ПОЛИТИЧЕСКА СИТУАЦИЯ

МАКРОИКОНОМИЧЕСКА РАМКА

ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОСНОВИ

НА МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В БИВША ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ТЕХНОЛОГИЯ НА ВАУЧЪРНАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ

ИНВЕСТИЦИОННИТЕ ФОНДОВЕ В ЧЕХИЯ И СЛОВАКИЯ

УРОЦИТЕ ОТ ПРИВАТИЗАЦИЯТА В ЧЕХИЯ И СЛОВАКИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В ПОЛША

НАЧАЛОТО НА ПРИВАТИЗАЦИЯТА В ПОЛША

ОТКРИТА (ПУБЛИЧНА) ПРОДАЖБА НА АКЦИИ (ОПА)

РАЗПРОДАЖБА НА АКТИВИТЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

ПРИВАТИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ

МЕНИДЖЪРСКО И КОЛЕКТИВНО ИЗКУПУВАНЕ

ПРИВАТИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ЛИКВИДАЦИЯ

ПОЛСКИЯТ МОДЕЛ НА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

ЦЕНТРАЛИЗИРАНА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ В РУМЪНИЯ

ЗАКОНОДАТЕЛНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА

НА РУМЪНСКАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В РУМЪНИЯ

ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В РУМЪНИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

РУСКАТА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ - ДЕЦЕНТРАЛИЗИРАНО

МАСОВО ИЗКУПУВАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

ОТ КОЛЕКТИВИТЕ ЧРЕЗ ВАУЧЪРИ

ИКОНОМИЧЕСКИТЕ РЕФОРМИ В РУСИЯ

НАЧАЛНИ ФОРМИ НА ПРИВАТИЗАЦИЯТА В РУСИЯ

ЛИЗИНГОВИ ПРЕДПРИЯТИЯ

ПРОМИШЛЕНИ АСОЦИАЦИИ

ЗАКОНОДАТЕЛНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА

НА РУСКАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ

РУСКАТА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ

РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ РУСКАТА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЕ

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В БИВШИТЕ СЪВЕТСКИ РЕПУБЛИКИ

УКРАИНА

/СЛЗЛХСГЛАУ

/1117ВЛ

ЕСТОНИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИВАТИЗАЦИЯТА В УНГАРИЯ

ИКОНОМИЧЕСКИТЕ РЕФОРМИ И ПРИВАТИЗАЦИЯТА В УНГАРИЯ

УСКОРЯВАНЕ НА ПРИВАТИЗАЦИЯТА СЛЕД 1989 Г.

ПАЗАРНА ПРИВАТИЗАЦИЯ С МАСОВО УЧАСТИЕ

НА МЕСТНИ КУПУВАЧИ

УНГАРСКАТА БОНОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИВАТИЗАЦИЯТА В СЛОВЕНИЯ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В РЕФОРМИРАЩИТЕ СЕ СТРАНИ

УВОД

Едва ли има друг елемент от икономическите реформи на страните в преход, получил такава всеобща подкрепа, както приватизацията. Независимо от хода и напредъка на промените, от политическата и социална ситуация, няма бивша социалистическа държава, която да не е направила поне първоначални стъпки в областта на раздържавяването. Това се дължи, може би, на факта, че всички политически сили - както нововъзникналите партии и коалиции, така и наследниците на бившите компартии, достигнаха до извода, че именно приватизацията е решаващия фактор и двигател на прехода от планово към пазарно стопанство.

Всяка от изследваните страни избра собствен път на приватизация, който впоследствие по един или друг начин беше допълван, актуализиран и усъвършенстван. Най-общо използваните подходи за раздържавяване могат да се обобщят в два - безплатна (купонна, ваучърна) приватизация^{***} и капиталова приватизация (приватизация срещу заплащане).

Двата метода само условно могат да се разграничат, доколкото в чист вид те не се прилагат никъде. Безплатната приватизация в реформиращите се страни е сложно и многообразно явление, което трудно може да бъде сведено до няколко основни приватизационни техники или схеми. Неговата същност, конкретни форми и механизми в отделните държави се определят от различните икономически условия, политическите реалности и социалната структура на обществото. Безплатната приватизация у нас погрешно се опростява, като се свежда до „полски“ или „чешки“ модел. За неин синоним почти винаги се посочва „ваучърната“ приватизация. В различните страни, обаче, тя бива назовавана още „бонова“ или „купонна“.

Приложението и на капиталовите методи на приватизация, и на безплатните навсякъде са съпроводени с трудности. Те съпътстваха особено много страните, пожелали да приложат чисто пазарния подход. Критиката, обаче, не бе спестена и за останалите приватизационни техники, редица от които бяха изобретение на самите източно-европейци. Раздържавяването в полза на мениджърите често се характеризираше като облагодетелстване на бившата стопанска номен-клатура, конкурсната и открита продажба - като разпродаване на икономиката на чужденци, а раздържавяването в полза на персонала - като нова форма на социализъм.

* Понятието „реформиращи се страни“ включва 14-те бивши социалистически страни, които извършват политически и икономически реформи към пазарна икономика и демократично общество.

*** Често безплатната приватизация бива наричана масова, което означава, че цялото население и/или преобладаващата част от него участват в раздържавяването. Този термин не е прецизен, доколкото всяка приватизация би трябвало да бъде масова от гледна точка на участието на гражданите в нея. Но, доколкото той е получил широко приложение, по-нагътък ще използваме както понятието безплатна, така и масова приватизация. Всъщност и терминът „безплатна приватизация“ не е напълно прецизен, тъй като и безплатната приватизация се „заплаща“, но с ценни книжа. Въпреки това, най-близкият термин до действителното съдържание на този процес е безплатна приватизация.

В първите години на реформите в източноевропейските страни особено убедителна изглеждаше критиката срещу един непознат от досегашната икономическа история подход - безплатната приватизация. Тя, обаче, постепенно беше приглушена, особено след като финансови институции от ранга на Световната банка и Международния валутен фонд стигнаха до извода, че подобна новаторска техника на приватизация на държавната собственост има своята стойност в икономическата среда, наследена след краха на комунизма.

Още от края на 1992 г. във всички реформиращите се страни се наблюдава обща тенденция на засилен интерес към безплатните форми на приватизация. Това се обяснява не само с трудностите на капиталовата (пазарна) приватизация, но в по-голяма степен и със стремежа на политическите сили да си осигурят поддръжката на умореното от промени и намаляващ жизнен стандарт население за по-нататъшните не по-малко трудни структурни реформи. Жестът на безплатно предоставяне на собствеността върху предприятията на населението би могъл да се яви и като коректив на прогресивно нарастващото социално разслояване, което обществата със силно идеологизирано съзнание за равенство и уравниловка трудно приемат. Очаква се безплатната приватизация да изиграе ролята на „допинг“ за населението и на средство за смекчаване на социалното напрежение. В някои страни, обаче, недостатъчно добре разработените и неправилно прилагани методи на безплатна приватизация (липса на контрол върху процеса и финансови скандали) биха могли да изиграят противоположна роля - на генератор на допълнително социално напрежение. Ето защо въвеждането на подобни схеми трябва да е свързано с наличието на благоприятни условия и компетентност при разработването и прилагането им.

В някои от страните безплатните форми на приватизация стартираха през последната година, поради което е твърде рано да се определи степента на техния ефект. Това се отнася дори за Чехия, считана за най-напреднала в провеждането на масовото раздържавяване.

Събитията през последните месеци в България показаха, че прилагането на един или друг метод на приватизация е изключително сложен процес, който зависи не само от ясното формулиране на неговите цели, законодателни и институционални механизми, но и от общия ход на икономическите реформи, политическата, финансо-во-икономическата и социалната стабилност на страната. След ентусиазма в края на 1993-та и началото на 1994 г. „замразяването“ на масовата приватизация в България - преди още да е започнала - доказва, че само наличието на воля от страна на правителството за въвеждане на нови методи на приватизация не е достатъчно. Нужни са и политически консенсус, добре разработен и ясен механизъм на приватизацията. Не на последно място тя се нуждае от широка публичност и прозрачност, богата информация не само за специалистите, но и за всички непосредствени участници в нея.

Изненадващо е, че четири години след началото на реформите в България все още няма достатъчно сериозни публикации по проблемите на приватизацията. Още по-малко това се отнася за безплатната. Откъслечна информация за масовата приватизация е дадена само в някои периодични издания, от която трудно би могло да се формира цялостна представа за многообразието на процеса в отделните страни. Поради тази причина настоящата брошура си поставя целта да запознае читателите с основните същностни характеристики на масовата приватизация, с основните ѝ форми и приватизационни техники, прилагани в отделните реформиращи се държави.

Книгата е предназначена както за специалисти в областта на приватизацията, така и за по-широк кръг читатели, проявяващи интерес към икономическите реформи в бившите социалистически страни. Брошурата няма претенции за задълбочен научен анализ, а цели да запознае българския читател с чуждия опит в подхода към приватизацията и с различните методи за по-широко включване на населението в процеса. В книгата се обобщава практиката на отделните страни не само в безплатната, но и в другите форми на приватизация в широк икономически и политически контекст, доколкото успехът и прогресът на приватизацията зависят от общото състояние на икономиката и политическите фактори.

При всичките си сходства икономиките на бившите социалистически страни имаха и съществени различия - най-вече през последните 45 години. Именно те определяха

конкретните форми на раздържавяване във всяка от тях, както и невъзможността за пряко копиране на приватизационния опит. Първоначалните икономически условия, оказващи влияние върху хода и успеха на реформите, бяха наследената икономическа структура, типът непазарна икономическа система, степента на макроикономическа нестабилност. Към тях би трябвало да се добавят размерът на външния дълг и влиянието на профсъюзите.

Трудно може да се твърди, че при осъществяването на процеса на приватизация в някоя от тези страни вече е намерена универсалната формула. Постигнатото е резултат на непрекъснати икономически експерименти. Всяка държава потърси сама за себе си опрделена схема за масова приватизация с оглед да бъде преодоляна капиталовата недостатъчност, от една страна, и социалното напрежение сред населението, от друга.

Типичен пример в това отношение е приватизацията в бивша Чехословакия.

ПРИВАТИЗАЦИЯТА В БИВША ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ПОЛИТИЧЕСКА СИТУАЦИЯ

Може би изненадващо за мнозина от политическите наблюдатели и теоретици на икономическите реформи в бивша Чехословакия идеята за масова приватизация чрез ваучъри бе осъществена от представителите на десницата. Нейният досегашен успех бе сред причините, позволили на консервативните и християндемократическите партии в Чешката република да спечелят нов 4-годишен мандат след парламентарните избори през юни 1992 г. Посоченият факт показва, че този метод на раздържавяване бе приета не в съответствие с политическите доктрини, а в полза на икономическите реалности. Особените характеристики на източноевропейските икономики породиха необходимостта от прилагане на нестандартни приватизационни методи и именно на това решиха да заложат чехословашките реформатори. Една от основните техни тези бе, че чуждестранният капитал ще навлезе масово в страната едва след като бъде проведена приватизацията, защото решенията, стимулиращи притока му, ще дойдат от частната инициатива на реални собственици. Затова и досега в Чехия не се предоставят преференции на чуждестранните инвеститори. Освен това, правителството на федерацията си постави като основна цел бързото завършване на процеса на раздържавяване, а не максимализиране на приходите от него.

През 1990 и 1991 г. чехословашкият подход бе критикуван от всички страни, но днес повечето икономически експерти са принудени да се съгласят, че в общи линии експериментът е успешен и може да бъде приложен и в други бивши социалистически държави.

Ваучърната приватизация в Чехия беше улеснена от редица фактори, допринесли за успешния ѝ ход. Преходът към демокрация в Чехословакия се характеризираше с изключителна стабилност на институциите. След разделянето на федерацията тази тенденция се запази изцяло в Чешката република, като политиката на приватизация бе константна и не претърпя съществени корекции. Малцина от хората, отговорни за процеса на приватизация, бяха сменени.

Най-важната предпоставка за успеха на масовата приватизация са високият интерес и масовото участие на гражданите в нея. Това в бивша Чехословакия беше гарантирано от политическата стабилност и респекта на институциите, от строгия контрол на законодателната и изпълнителната власт върху процеса. Доверието в масовата приватизация се градеше върху доверието в новосъздадените демократични институции, които с консенсус подкрепиха този грандиозен акт на раздържавяване.

МАКРОИКОНОМИЧЕСКА РАМКА

Чехословакия е една от първите страни в Източна Европа, която осъществи паралелно монетарната и структурната реформа. Доминиращата държавна собственост (97% през 1986 г.), високата концентрация на производството и монополното положение на държавните производители не позволяваха въвеждането на реални пазарни механизми единствено по монетарен път. Независимо, че Чехословакия бе страната с най-силно развита промишленост в Източна Европа (бившата ГДР не е предмет на настоящото изследване), то не бяха малко и вътрешните макроикономически проблеми пред

евентуална радикална икономическа реформа. Над 60% от брутния национален продукт през последните 10 години се създаваше от промишлеността, в която преобладаваше тежката индустрия с висока материала- и енергоемкост. Основен външен пазар на чехословашките промишлени стоки беше непретенциозният пазар на бившите социалистически страни. Чехословакия внасяше енергоносители от бившия Съветски Съюз и хранителни продукти главно от Унгария, Полша и България. Колапсът на тези пазари нанесе значителни поражения на чехословашката икономика. Още през 1990 г. петролните доставки от бившия Съветски съюз бяха намалени с около 50%, което пропорционално намали и насрещния износ на чехословашки стоки. За две години демократични реформи делът на бившите социалистически страни във външнотърговския стокообмен на Чехословакия спадна с 36% по износа и над 40% по вноса.

Това изискваше от чехословашките промишлени предприятия своевременна преориентация, която при тяхната тромавост, технологична и производствена изостаналост бе трудно. Годишните загуби за чехословашката икономика от разпадането на СИВ се изчисляват на около 2 млрд. долара годишно. Ако към тях се добавят 2-та млрд. долара загуби от войната в Персийския залив и над 5 млрд. долара дългове на бившите социалистически страни, става ясно, че в самото начало на 90-те години чехословашката икономика бе в доста затруднено положение, при което една необмислена икономическа реформа би могла да доведе до сериозен срив. Само до юли 1991 г. държавните предприятия бяха акумулирали несъбираеми вземания помежду си за около 80 млрд. крони (3 млрд. долара).

Все пак, за разлика от останалите източноевропейски страни, Чехословакия бе в по-добро положение по отношение на външния си дълг. В края на 1989 г. той възлизаше на около 8 млрд. долара. По същото време, обаче, валутните и златните резерви на страната са били 2,4 млрд. долара плюс допълнителни активи в конвертируема валута в чужди банки за около 5,4 млрд. долара, или нетният външен дълг на страната в началото на преходния етап е бил едва 200 млн. долара.

Това значително спомогна на Чехословакия да получи сравнително бързо - още в края на 1990 г. - заеми от МВФ за около 2 млрд. долара за реструктуриране на икономиката. Основните стъпки на икономическата реформа включваха либерализация на цените, вътрешна конвертируемост на кроната, създаване на законодателство и условия за конкуренция, освобождаване на държавните предприятия от централизираното управление.

Цените бяха либерализирани на 1 януари 1991 г., в резултат на което за първото тримесечие на 1991 г. те скочиха с 60%. До второто тримесечие на същата година инфлацията обаче беше сведена до 2% месечно, а годишната ѝ стойност достигна 54%. Това бе резултат на заложените от години инфлационни компенсаторни механизми (9% годишно), на повишаване цените на вносните продукти от страните на бившия СИВ (6%), на девалвацията на кроната (15%) и най-вече на монополното положение на производствените предприятия, което дори Чехословашкият федерален статистически институт отчита като първопричина за останалите 24%.

Вътрешната конвертируемост на кроната беше постигната сравнително бързо. Това стана възможно най-вече благодарение на 2-та милиарда долара, които международните финансови институции бяха предоставили като стенд-бай кредити на чехословашкото правителство. В рамките на 1990 г. кроната бе чувствително обезценена - от съотношение 16,5 крони за американски долар в началото до 28 за долар в края на същата година. В края на юни 1994 г. 28,4 крони се разменяха за един долар. Подобна стабилност на валута през период, в който инфлацията в страната надвишава тази в западните страни, значително намалява реалния валутен курс и води съответно до постоянно увеличаване на реалните приходи на чехословашките фирми и граждани - нещо изключително съществено и важно при започване на приватизацията.

През декември 1991 г. правителството „изчисти“ 50 млрд. крони от „лошите кредити“ на държавните предприятия, което повиши тяхната финансова стабилност и ги предпази от декапитализация. Така чешките предприятия бяха оздравени преди приватизацията им и станаха атрактивни и за чуждестранните, и за местните купувачи. Това е и една от причините за интереса на населението към приватизацията.

За покриване на разходите по изчистването на лошите кредити на банките бяха

предоставени държавни облигации, което се отрази стабилизиращо върху банковата система.

Наред със стабилизационните мерки, икономическите промени се осъществиха в резултат на цялостна правна и институционална реформа. Създадени бяха институциите на пазарната икономика. Бяха приети редица закони като нов Търговски кодекс, Закон за реституцията, Закон за земята, закони, регламентиращи собствеността на градовете и селата, на църквата и преобразуването на кооперациите.

Важна предпоставка за прогреса на чешките реформи е успешното съчетание на процесите на приватизацията и реституцията. Реституцията бе извършена на две степени - първо за национализираните между 1955 и 1961 г. по-дребни обекти (общо около 70000), а по-късно и за национализираните между 1948 и 1990 г. Малката приватизация бе в общи линии завършена още към края на 1992 г.

Икономическите реформи в Чехия се основават на политическа стабилност и успешно съчетание на монетарната и структурната реформа. Всичко това беше основна предпоставка за успеха на ваучърната приватизация.

ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОСНОВИ НА МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В БИВША ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Самата система за приватизация чрез бонове е използвана за първи път в Британска Колумбия, Канада. Икономистът Йън Швейнър от Питсбъргския университет предложи през януари 1990 г. прилагането на тази принципна схема и за Чехословакия, доразработена във Федералното министерство на финансите от д-р Душан Тришка.

Приватизационният процес в бивша Чехословакия като цяло включваше не само приватизация чрез ваучъри, но и пазарна (капиталова) приватизация. Раздържавяването включваше широк спектър от реприватизационни (реституционни) мерки; „малка“ приватизация, обхващаща около 110000 дребни стопански единици, предвидени за продажба чрез публични търгове; „голяма“ приватизация, включваща няколко хиляди държавни предприятия, които следва да бъдат приватизирани по различни методи, включително по-голямата част от тях чрез бонове (ваучъри).

От самото начало в Чехословакия бяха ясни стратегията и целта на приватизацията - преди всичко максимално бързото раздържавяване на значителна част от държавните предприятия, а не максимални парични приходи от приватизацията. Тези цели бяха обусловени от недостига на значителни свободни финансови средства у населението и липсата на реален капиталов пазар. Основен приоритет беше безвъзмездното прехвърляне на държавна собственост на чехословашките граждани.

Законово „голямата приватизация“ бе регламентирана главно със Закона за условията и формите, регулиращи прехвърлянето на държавна собственост на други лица (Закон 92/1991) и Закона за създаването на Федералния фонд за национална собственост (Закон 171/1991). Нейното осъществяване беше поверено на федералното Министерство на финансите, което по принцип утвърждаваше приватизационните проекти на отрасловите министерства и чрез специално създадения Център за бонова (ваучърна) приватизация разпределяше и регистрираше боновите книжки сред близо 8,6 милионното пълнолетно население на федерацията. Допълнително бе формирано и отделно Министерство за управление на националната собственост и приватизацията (Министерство на приватизацията). На него беше възложено да се занимава с приватизационния процес като цяло, включително с подбора на предприятията, раздържавявани срещу бонове. Определени ангажменти получиха и отрасловите министерства, които следваше да изготвят приватизационните проекти на предприятията от тяхната сфера или при невъзможност - да одобряват проектите, представени им от самите предприятия. В институционалната система на приватизацията особена роля имаше и федералният фонд за национална собственост със съответните му подразделения в двете републики, фондът представляваше юридическо лице, вписано в търговския регистър, и притежаваше останалите след боновата приватизация акции на предприятия, които следваше да бъдат продадени през следващите 5 години, фондът участваше в управлението на приватизираните предприятия пропорционално на поверените му акции и следеше за понататъшната пълна приватизация на предприятието, като определяше и

съответните форми за това.

На пръв поглед приватизационната програма и самият механизъм за нейното осъществяване изглеждат силно централизирани и бюрократизирани. В тях като че ли отсъства пазарният елемент и основателно възникват въпроси дали това не е елементарна дисперсия на огромна държавна собственост сред огромен брой дребни собственици. Механизмът и самата процедура по осъществяването на „голямата“ приватизация в бивша Чехословакия дават най-точен отговор на този въпрос.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ВАУЧЪРНАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ

Цитираният по-горе Закон за приватизация дефинира различни механизми и приватизационни техники - публични търгове, преговори с потенциален купувач, конкурси и други. Чешката пазарна приватизация предвижда прилагането на цялото многообразие на почти всички познати техники за приватизация. Несъмнено предимство на чешката пазарна приватизация е непосредственото участие на мениджмънта на държавните предприятия в предприватизационната подготовка и при процедурата за приватизация.

Всяко предприятие следва да има изготвен приватизационен проект, който може да предложи продажбата на цялото дружество или на негови обособени части на публични търгове. Основното предимство на търга е равнопоставеността на всеки участник в него, наличието на конкуренция и липсата на бюрократична оценка и бизнес-план за развитието на дадено предприятие.

Конкурсът се базира на същите основни принципи като търга, но в случая вече се оценява конкретното приватизирано имущество. Администрацията играе съществена роля и нейното мнение е определящо при продажбата на обекта. Лицето, което разработва проекта, а това най-често е директорът на предприятието, може да предложи директна продажба на предварително определен купувач, който е чехословашко или чуждестранно юридическо лице. Този вариант се приема, само ако не са били предложени други форми за продажба и ако предложенията са били утвърдени от правителството или от Министерството на приватизацията. Целта на това утвърждаване е да се намали рискът от предумишлено намалени цени или корупция. Според Закона може да бъде предложен и свободен трансфер на предприятието или на негова обособена единица на общината, на пенсионни и здравни фондове или на спестовни банки. Тази форма на приватизация също се преценява доста строго и следва да бъде потвърдена от правителството. Целта е да се прехвърли на съответните общини и/или фондове само собственост, предназначена за обществени нужди и услуги.

Несъмнено предимство на чешката приватизация е, че законодателството предвижда възможността за извършване на приватизация чрез преобразуването на държавните фирми в акционерни дружества, последвано от продажбата на техни акции. На подготвящия приватизационния проект е предоставено правото да прецени:

- какъв процент от акциите да бъде включен в боновата приватизация, като минимумът е 20%;
- какъв дял от акциите да бъде директно продаден на предварително определени местни и чужди купувачи;
- какъв дял от акциите да бъдат продадени чрез банките и фондовите борси;
- дали да бъдат включени или не трудови акции, като трудовата собственост е намалена до 5% за големите и 10% за малките предприятия, с което се цели да се намали раздробяването на собствеността;
- какъв процент да бъде прехвърлен безвъзмездно на общините, пенсионните и осигурителни фондове;
- какъв процент от акциите да бъде прехвърлен на Фонда за национална собственост.

Предоставя се възможност на всеки да изготви приватизационен проект на дадено предприятие. Всеки има право да избира предприятието, в чиято приватизация да наддава по време на двете приватизационни вълни. Първата вълна вече приключи до края на 1992 г. Предварително 3% от акциите на всяко предприятие бяха заделени за непредвидена реституция, като в случаите с вече предявени претенции този процент е уговорен. За

изготвянето на основния (от самото предприятие) приватизационен проект беше даден срок до 31 октомври 1991 г. за първата вълна. Допълнителните проекти - главно от мениджърски групи - трябваше да бъдат представени до 31 ноември с.г. Интересът към приватизацията беше значителен, което се доказва от факта, че за всяко предприятие, освен задължителния основен проект, са постъпвали средно по три допълнителни. Именно тези приватизационни проекти (основни и допълнителни) изиграха в Чехословакия функцията на пазарен ориентир за състоянието на предприятията.

Сред основните приватизационни предложения преобладават тези за бонова приватизация, а сред допълнителните - за директна продажба. Това се свързва с определеното нежелание за продажба на национална собственост на чужденци и най-вече със стремежа за дисперсия на собствеността в дадено предприятие, което укрепва значително позициите на неговото настоящо ръководство. В крайна сметка, за първата вълна на „голямата“ приватизация бяха одобрени приватизационните проекти на 1492 предприятия - 943 в Чехия, 487 в Словакия и 62 федерални. Средно 65% от балансовата стойност на техните дълготрайни активи бяха приватизирани чрез бонове, като този показател е съответно 74% за словашките, 62% за чешките и 50% за федералните предприятия. В Чехия голяма част от останалите акции (около 16%) бяха прехвърлени на Фонда за национална собственост и предоставени безвъзмездно на осигурителни и здравни фондове, на общини, за реституция и други.

Акциите се предлагат в рамките на една приватизационна вълна, като боновете са валидни само след регистрирането им в съответната служба. Собственикът на боновете може за изразходва по време на една вълна максимум 1000 инвестиционни точки. Акциите се предлагат в отделни приватизационни кръгове, като една приватизационна вълна се състои от няколко кръга.

От своя страна всеки кръг има четири етапа. На първия собственикът на приватизационните бонове се информира за цената на акциите на отделните предприятия. На втория етап той вече посочва кои точно акции иска да закупи. На следващия - трети етап, всички постъпили заявки се обработват централно и накрая се обявяват резултатите от проведения приватизационен кръг. Всеки кръг трае не повече от един месец, като очакванията бяха, че една приватизационна вълна се състои от не повече от пет кръга.

Собственикът на инвестиционните бонове изразходва своите 1000 точки в рамките на една приватизационна вълна сам или ги прехвърля на инвестиционно-приватизационен фонд. Заявката за акции може да бъде неудовлетворена в случай, че общото количество от заявени акции е по-голямо от предложеното. Инвестиционните точки от неудовлетворена заявка могат да бъдат използвани в по-късни кръгове за други заявки. Заявки за акции могат да бъдат направени от всеки притежател във всеки приемателен пункт. Информация за текущите и крайните резултати от направената заявка може обаче да се получи само от регистрационното бюро, в което е направена първоначалната индивидуална регистрация.

Всяко лице, навършило 18 години до деня на емисията на боновете, може да закупи бонова книжка, ако е гражданин на Чехословакия и е с постоянно местоживее на територията на страната. След закупуване на боновата книжка тя се регистрира, като се подпечатва и това вече фиксира датата на издаване на инвестиционните бонове. След тази дата боновете имат валидност до 10 месеца, като акциите се продават срещу инвестиционни бонове само от една емисия.

8,57 млн. чехословашки граждани (79% от пълноправното население) платиха 35 крони за инвестиционна книжка и 1000 крони за нейната регистрация (общо 1035 крони или приблизително 1/4 от средната работна заплата в страната по това време). Чехословашките бонове нямат номинал, за разлика от руските например. Тяхната стойност се определя в инвестиционни точки, така както се определят и цените на предлаганите акции по време на приватизационната вълна. Покупателната способност на отделните инвестиционни бонове също се определя в точки, като всеки собственик има право да използва своя максимум от 1000 точки. Заявките се правят в приемателните пунктове, чиято функция изпълняват пощенските станции. След приемането им те се обработват и контролират централизирано.

По време на така наречения предварителен кръг собственикът на инвестиционните бонове получава възможност да предостави своите точки на инвестиционно-

приватизационните фондове. Последните от своя страна ги използват за закупуване на акции, които впоследствие се депозират в активите на фонда. На тази база фондът издава свои акции, които се предоставят на собственика за сметка на предадените от него инвестиционни точки.

Самата бонова книжка съдържа бонове с различни точкови стойности, което позволява на собственика да прави различни заявки. Общата сума от инвестиционни точки върху 14-те бона е 11 000, като само 1000 от тях могат да бъдат използвани в един или в няколко кръга на една приватизационна вълна. На разположение на всички собственици беше предоставена информация за конкретните обекти, включени в приватизационната вълна и курса на техните акции, изразен в инвестиционни точки. Всяка отделна приватизираща се фирма има свой идентификационен номер. Допълнително се публикува и списък на инвестиционно-приватизационните фондове, на които може да се прехвърлят инвестиционните бонове, като всеки фонд също има свой идентификационен номер.

По време на първия кръг сумарно предложените акции, изразени в инвестиционни точки, отговарят на броя на общо разпределените точки или средно три акции за 100 точки. След обявяването на предварителните цени на акциите отделните участници и посредническите инвестиционни фондове имат на разположение две седмици, за да направят своите заявки. Ако търсенето не надхвърля с повече от 25% предлагането, то тогава заявките се удовлетворяват, като приоритет се дава на индивидуалните участници пред посредниците. Ако търсенето е по-малко от предлагането, тогава се удовлетворяват направените заявки по предварително определената цена, а останалите акции продължават в следващия кръг на пропорционална на търсенето към предлагането по-ниска цена. В случай, че търсенето надхвърля предлагането с повече от 25%, заявките се анулират и акциите преминават в следващия кръг с пропорционална на търсенето към предлагането по-висока цена. В случай, че след първия кръг цената на акцията се повиши повече от девет пъти или достигне 300 точки за акция и повече, се прави индивидуална ценова адаптация, като до следващ кръг се допуска максимална цена от 400 точки за акция. Ако цената на акция на дадено предприятие след първия кръг надмине нивото за индивидуално участие от 1000 точки за една акция, предприятието се изважда от списъка и се приватизира по друг метод.

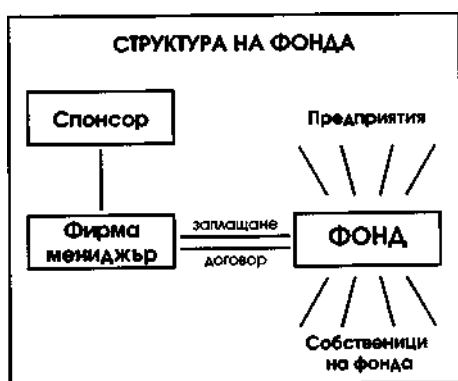
ИНВЕСТИЦИОННИТЕ ФОНДОВЕ В ЧЕХИЯ И СЛОВАКИЯ

На практика боновата приватизация в Чехословакия се разви не съвсем според очакванията. Изненадата поднесоха инвестиционните ваучърни фондове, които от една предполагаема хипотеза в самото начало се превърнаха в най-големите активни участници на приватизационния пазар. След първата вълна на масова приватизация броят на ваучърните фондове достигна 264 в Чехия и 165 в Словакия. Още преди началото на първата приватизационна вълна те предлагаха от 10 до 15 пъти по-висока цена за боновете от първоначалните 1035 крони. Това значително увеличи интереса на обикновените хора да участват в боновата приватизация и само за 3-4 месеца техният брой от близо 2 млн. регистрирани участници достигна 8,6 милиона за цялата федерация. Две трети от индивидуалните участници предоставиха изцяло своите бонове на фондове. В края на подготвителния етап последните, заедно с частично предоставените им бонове, разполагаха със 72% от инвестиционните точки, регистрирани дотогава. В началото - при 2 млн. регистрирани участници, се получаваха средно по 150 000 крони на ваучър (съдейки по балансовата стойност на предприятията). При 8,6 милиона участници тази сума спадна значително до 34 000. Все пак, тази цифра значително надхвърля първоначално платените 1035 крони. Разбира се, това до голяма степен се дължи на факта, че балансовата оценка на предприятията, включени в боновата приватизация, беше направена набързо и отразява по-скоро недвижимо имущество, отколкото някакви реални оборотни пари. В този смисъл, при едно масирано прехвърляне на инвестиционни бонове или квази пари за пари в брой могат да се очакват сериозни икономически и социални трусове, независимо че посредническите фондове в преобладаващата си част са от затворен тип.

Ваучърните инвестиционни фондове не са характерни единствено за чехословашката масова приватизация. Във всички източноевропейски страни, където приватизацията се провежда по този метод, съществуват подобни фондове, с чието посредничество голяма част от гражданите придобиват собственост, формата на

собственост на тези фондове е частна в Чехия, Словакия, Словения, Русия и Литва и държавна в Румъния и Полша.

В бивша Чехословакия ваучърните инвестиционни фондове можеха да бъдат основавани както от местни, така и от чуждестранни юридически лица, включително банки, застрахователни дружества, предприятия и еднолични търговци. Гражданите на Чехия и Словакия имаха възможност да участват с ваучерите си самостоятелно в търговете за приватизация на предприятията или, както сториха над 2/3 от тях, да ги предоставят на ваучърните фондове. Срещу тях те им предоставиха свои акции с право на глас. Ваучърните фондове са основни участници в търговете на акции на раздържавяваните предприятия. След края на масовата приватизация те стават притежатели на портфейл (портфолио) от акции от името на своите акционери. Акции на самите фондове могат да се търгуват на фондовите борси както акциите на отделните предприятия. Структурата на ваучерния фонд е обикновено от три части:

1. Самият фонд.
2. Спонсорт на фонда.
3. фирма (дружество) - мениджър.

Обикновено в Чехия и Словакия спонсорт е собственик на фирмата-мениджър, но нито един от двамата не може да бъде собственик на фонда, фирмата-мениджър се явява собственик единствено до момента, в който акциите на фонда бъдат разменени срещу ваучерите на гражданите, фирмата-мениджър поема първоначалните разходи на фонда, докато той получи някакви източници на приходи - например дивиденди от предприятията, в които той е собственик на пакети от акции или продажба на акции. След като ваучърният фонд получи някакви приходи, той започва да плаща годишна вноска на фирмата-мениджър, която най-често се определя като процент от неговите активи. На годишните събрания на фондовите акционери избират управителни съвети (например, директорски и надзорен). След като притежателите на ваучъри получат своите акции и станат собственици на фонда, те имат пълно

право да сменят досегашната фирма-мениджър. Т.е. банката или друга компания рискува парите си, спонсорирайки създаването и управлението на един ваучърен фонд.

Чешките и словашки ваучърни фондове са ограничени в няколко функции. Първо, те са задължени да диверсифицират своя портфейл, т.е. принудени са да инвестират в най-малко десет предприятия, с което се намалява рискът за неговите акционери. Най-големите чешки фондове обаче притежават акции в близо 200 предприятия. Втора функция е стремежът да се закупят на търговете акции на предприятия, които се смятат за подценени от пазара. Важна предпоставка за закупуване на акции е, дали те след това могат да се продадат - особено на чужд инвеститор. Това представлява известна трудност, защото чуждестранният инвеститор обикновено желае да закупи контролния пакет, а ваучърните фондове са ограничени да притежават до 20% от акциите на отделно предприятие.

Още когато идеята за бонова приватизация бе в процес на обсъждане, като сериозен аргумент за критика се изтъкваше възможността процесът да не попадне в „добри ръце“. Съществуваше и страхът, че акциите на предприятията ще бъдат разхвърляни между милиони собственици, които няма да могат да осъществяват

ефективен контрол върху предприятията, на които се явяват притежатели. На практика се получи, че именно ваучърните фондове намалиха тези страхове, но все пак останаха съмнения, дали самите те ще бъдат честни към своите акционери. В Полша тези съмнения доведоха до решението фондовете да бъдат създавани от правителството. Там правителството избира и фирмата-мениджър на всеки фонд и установява условията на мениджърския договор.

Фактически ваучърните фондове в Чехия и Словакия получиха своите акции в приватизираните предприятия през април 1993 г. Малко след това се проведеха и годишните общи събрания, на които те имаха възможност да определят свои представители в управителните съвети на предприятията. Инвестиционните фондове, обаче, рядко се намесваха в дейността на тези предприятия. Засега в Чехия са рядкост случаите, когато новите управителни съвети са отстранявали мениджъри на предприятия. Сред основните причини за подобни решения са били корупцията или създаването от страна на директорите на паралелна фирма, изсмукваща печалбите на предприятието.

УРОЦИТЕ ОТ ПРИВАТИЗАЦИЯТА В ЧЕХИЯ И СЛОВАКИЯ

Още на първия кръг на чехословашката масова приватизация бяха използвани 92% от боновете за заявки на акции и близо 30% от последните бяха продадени. Като цяло, първата приватизационна вълна беше определена за успешно приключила. Бяха приватизирани фирми и разпределени ценни книжа за 270 млрд. крони или 9,3 млрд. долара.

Известно забавяне на процеса на бонова приватизация се получи при разделянето на двете републики. В Чехия доверието на инвеститорите бързо бе възврънато от политическата стабилност и добрата юридическа регламентация на процеса. Втората вълна на приватизация вече тече успешно и се очаква да завърши до края на 1994 г. В Словакия, обаче, вторият кръг се забави. Страната бе на няколко пъти разтърсвана от политически кризи, довели до разпадане на някои от парламентарните групи и в крайна сметка до падането на правителството на Мечиар.

Фактът, че двете страни, стартирали при една и съща схема на ваучерна приватизация, при приблизително еднакви условия, впоследствие регистрират различен успех в осъществяването на безплатната приватизация, показва, че не само и не толкова самата схема предопределя резултатите. От съществено влияние са общата политическа и икономическа ситуация, общия ход на реформите.

Главният ефект на този широкомащабен икономически експеримент бе формалната приватизация на значителна част от държавните предприятия. Беше направен сериозен опит за създаване на здрав и бързо развиващ се частен сектор с оглед значително подобряване на икономическата ефективност, финансовата и управленската дисциплина като основа на икономическото реструктуриране. Правителството си постави за задача не да търси максимално възможните приходи от приватизацията, а да остави реструктурирането на предприятията на новите частни собственици.

Разбира се, приватизацията чрез ваучъри решава до голяма степен проблема със собствеността, но не дава кардинално решение за реструктурирането на икономиката и микроикономическата реформа. Пазарните механизми са заложили в субективната оценка на мениджмънта на държавните предприятия. Оставени са значителни, но в никакъв случай не и решаващи, дялове за последваща разпродажба чрез търгове или конкурси. Това е възможно и оправдано единствено и само за страна, в която приходите от приватизацията не са толкова важни; за страна, в която макроикономическият баланс е реалност още преди започването на приватизационния процес, и следователно, може да си позволи такъв огромен социално-икономически експеримент като боновата приватизация.

Отчетени бяха и немалко пропуски при осъществяването на първия кръг на масовата приватизация. Липсваше не само стратегия, но и цялостна система от правила, а действащите се сменяха често. Многобройните конкуриращи се приватизационни проекти завариха неподготвени отговорните за приватизацията органи. Това силно бюрократизира целия процес, което от своя страна доведе до някои половинчати решения. Така например, средният дял на продадената собственост от предприятие, приватизирано

чрез боновата приватизация, е 50 на сто. Т.е. не са малко фирмите, приватизирани под 50%. При дисперсията на собствеността след подобна приватизация е под въпрос доколко така приватизираните предприятия ще променят своето поведение на пазара. Неясни до последния момент бяха и правилата за равновесието между търсенето и предлагането на бонове по време на първата приватизационна вълна. Продължителната липса на закон създаде значителни проблеми със защитата на отделния инвеститор от силните инвестиционно-приватизационни фондове.

Масовата приватизация в бивша Чехословакия беше подпомогната от редица благоприятни фактори. Особено бързият ход на малката приватизация даде широка база на частната инициатива и допринесе за увеличаване подкрепата на населението за масовата приватизация. Заедно с това бяха намерени приемливи решения за реституцията на национализирана собственост, включващи както пълно възстановяване на обекти, предприятия и земи, така и предоставяне на акции в приватизиращи се фирми. Това до голяма степен облекчи приватизационните процедури. Масовата приватизация не срещна сериозна съпротива от директорите на държавните предприятия. Причината е най-вече предоставената им възможност сами да представят проект за приватизацията на предприятието. В Чехословакия липсваше и сериозен натиск от страна на профсъюзите и работниците за предоставяне на привилегии. Първият кръг от масовата приватизация в Чехословакия и втория в Чехия се извършват в стабилна финансова среда, при ниска инфлация, относително запазване на реалните заплати и постоянно покачване на доходите в доларово изражение.

С разделянето на Чехословакия от 1 януари 1993 г. вторият кръг на масовата приватизация се забави. В Чехия парламентарните избори от юни 1992 г. доведоха на власт десницата, а финансовият министър на федерацията и голям радетел на масовото раздържавяване Вацлав Клаус стана министър-председател. С около година закъснение през април тази година стартира вторият кръг от чешката ваучерна приватизация. 6,2 млн. чехи (83% от имащите право) се възползваха от възможността да закупят ваучъри по 1050 крони. Обект на втората вълна станаха 861 фирми на стойност 155 млрд. крони (5,2 млрд. долара). Надеждите са този кръг да премине по-гладко поради натрупания от населението опит. Инвеститорите са далеч по-информирани за самия приватизационен механизъм и за предприятията, включени в схемата. Това е и една от причините за намаляване броя на чехите, предоставящи боновете си на инвестиционни фондове: 62% през втората вълна при 72% през първата. При сегашната вълна наддаването за акциите на предприятията може да стигне до четвърти кръг. Очаква се акциите да бъдат разпределени сред инвеститорите най-късно до края на годината.

Според експертите предлаганото през втората вълна не е толкова добро колкото на предишната. Въпреки това има и редица изгодни предложения. Така, например, 26% от „СПТ Телеком“ - държавния телефонен монополист, ще бъде предложен срещу ваучери, а други 27% на стратегически инвеститор от чужбина. За този дял чешкото правителство очаква повече от 875 млн. долара, дадени наскоро за унгарската телекомуникационна компания „Матав“. Други компании като „Хемопетрол“, „Синтезия“ и „Кароса“ (вече с 36% участие на френската „Рено“) се очаква да предизвикат значителен интерес.

Един от негативните ефекти на ваучерната приватизация се прояви през миналата година, когато чуждестранните инвестиции в Чехия намаляха наполовина и техният размер е 561 млн. долара. Все пак, след привършването на втората вълна на масова приватизация се очаква чуждестранните инвестиции да нараснат чувствително, както предвиждаше правителството през 1992 г. Вече има редица случаи на придобиване на собственост от чужденци в приватизирани предприятия. Това става посредством купуване на акции на фондовата борса или чрез преговори с инвестиционните фондове за закупуване на цели пакети. До момента размерът на този вид инвестиции се изчислява на около 300 млн. долара.

Досегашните резултати от приватизацията в Чешката република са повече от окуражителни. В края на 9-месечието на 1994 г. 67% от икономиката на страната е вече в частни ръце. Очаква се програмата за приватизация да бъде напълно изпълнена до края на 1996 г. След тази дата държавата ще запази едва 10% от цялата собственост. Независимо от този успех, масовата приватизация в Чехия продължава да бъде

критикувана, че не е довела до реструктуриране на предприятията, защото собствеността им е разпределена между огромен брой собственици.

В Словакия втората вълна на ваучерна приватизация дълго бе блокирана от правителството на Мечиар, дошло отново на власт след изборите през юни 1992 г. Дотогава в частни ръце бе преминала 30% от държавната собственост, а по време на неговото управление -само още 3%. Мечиар дълго време отлагаше втория кръг на масовата приватизация и малкото приватизационни сделки бяха извършени по традиционния капиталов метод. Забавянето на раздържавяването беше сред причините през март 1994 г. неговият кабинет да получи вот на недоверие в парламента. Новосформирана коалиция, обхващаща широка палитра от партии, пое управлението на страната до насрочените за края на септември т.г. предсрочни парламентарни избори. В областта на приватизацията новото правителство започна с проверка на редица продажби на държавни предприятия, за които има сериозни съмнения за подкупи в полза на партията на „Мечиар - Движение за демократична Словакия“.

В обявената от новия премиер Моравчик икономическа програма на новото правителство през април ключово място заема приватизацията. През август икономическата и бюджетна комисии на парламента одобриха списък за приватизацията на 631 предприятия на стойност от 9 млрд. долара, 2 млрд. от които за масова приватизация.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Васил Бресковски, *Основни механизми и резултати на\ приватизацията в ЧСФР*, Център за изследване на демокрацията, октомври 1992 г.

З. Д. Хавелка, *Важното е да се знаят мотивите на инвеститорите*, в."Български бизнес", 27 май 1994 г.

R. Anderson, *Voucher Funds in the Transition Economies: The Czech and Slovak Examples*, The World Bank, May 18, 1994.

Business Central Europe, May 1994, p. 18.

J. de Condole, *Czechoslovakia, The End of Illusion*, European Security Studies 17, London 1993.

J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Notes on Voucher Privatization in Eastern Europe*, 1993.

J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Privatization In the Transition to Market Economy*, 1993.

B. J. Fischer, *Large Privatization in Poland, Hungary and Chechoslovakia*, RFE/RL Research Report, Vol. 1, No. 44,6 November 1992.

S. Fisher, *The Czech and Slovak Capital Markets: A Contrast*, RFE/RL Research Report, Vol. 3, No. 17,29 April 1994, p. 29-36.

S. Fisher, *Czech Economy Presents Mixed Picture*, RFE/RL Research Report, Vol. 3, No. 29, 22 July 1994, p. 31-38.

S. Fisher, *The Slovak Economy: Signs of Recovery*, RFE/RL Research Report, Vol. 3, no. 33, p. 58-66.

R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle *etal*, *The Privatization Process in Central Europe*, 1993.

M. Weitzman, *Privatization Process In Eastern Europe*, 1993.

УТВЪРДЕНИ ПРИВАТИЗАЦИОННИ ПРОЕКТИ В ЧЕШКАТА РЕПУБЛИКА (към 18 август 1993 г.)

Метод на приватизация	Предприятия		Стойност на собствеността	
	брой	%	млн.чеш. крони	%

А: Открити търгове	413	9.01	4,616.3	0.88
Б: Открити заявки	396	8.63	14494.8	2.74
В: Директна продажба	1267	27.60	30467.3	5.79
Г: Преобразувани в акционерни структури	1094	23.81	332,007.0	63.10
Д: Приватизация на съществуващи	199	4.35	133,320.5	25.30
Е: Безвъзмездни трансфери на общини, пенсионни фондове, банки	1220	26.60	11,551.6	2.19
Ваучерна приватизация (извън т. „Г“ и „Д“)	1230	26.80	258,818.3	49.20
ВСИЧКО:	4589	100.00	526,457.5	100.00

Източник: *Privatization Newsletter of the Czech Republic and Slovakia/No. 18 - September 1994*

27

**ПРИВАТИЗАЦИЯ НА ДЪРЖАВНИ АКЦИОНЕРНИ
ДРУЖЕСТВА В ЧЕШКАТА РЕПУБЛИКА
МЕТОДИ „Г“ И „Д“
(към 18 август 1993 г.)**

Разпределение на акциите	Дружества		Стойност на собствеността	
	брой	%	млн.чеш. крони	%
Ваучъри	1230	26.80	258,818.3	49.20
Чуждестранни инвеститори	67	1.46	7,068.5	1.34
Местни инвеститори	108	2.35	6,821.3	1.30
Реституция	140	3.05	1,277.1	0.24
Временна собственост на приватизационни фондове	438	9.54	70,105.9	13.30
Постоянна собственост на приватизационни фондове	36	0.87	327.7	0.06
Посредници	75	1.63	6,074.4	1.15
Общини	303	6.60	48,813.2	9.27
Методи „Г“ и „Д“	1294	26.80	465,327.5	88.40

ВСИЧКО:	4589	100.00	526.457.5	100.00
---------	------	--------	-----------	--------

**Източник: *Privatization Newsletter of the Czech Republic and Slovakia/No. 18*
- September 1994**

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В ПОЛША

В Полша законодателната рамка на приватизацията беше създадена още през юли 1990 г. от правителството на „Солидарност“, ръководено от Тадеуш Мазовецки. То, както и последвалите го дясно-либерални правителства обаче, не успяха да създадат ясна стратегия за нейното провеждане въпреки добрата юридическа регламентация. Дълго време държавната администрация бе парализирана от политическата слабост на многопартийните коалиции и раздробения на близо 30 фракции парламент. И досега нерешен остава въпросът с реституцията.

Полша бе сред първите, опитали открити продажби на промишлени предприятия. Неуспехът на тези продажби и въздържаността спрямо проникването на чуждия капитал накара полските политици да търсят по-прагматични решения, които не изключват и различни непрacticувани досега техники. Особен успех в този контекст имаше приватизацията чрез ликвидация. Нарастващото желание от страна на икономистите, подкрепени от повечето политически сили, да се опита в приватизацията всичко, което може да заработи и даде резултат, постави началото на полския тип ваучерна приватизация.

Сред основните причини за забавянето на приватизацията е и огромното влияние, което профсъюзите и работническите съвети имат в държавните предприятия. Главна политическа пречка за приватизацията бе доскорошната политическа нестабилност. Предсрочното разпускане на парламента през 1991 и 1993 г. остави редица закони недовършени, включително и този за реституцията. Резултатът от последните парламентарни избори е твърде показателен за разочарованието на поляците. Партиите, участвали в демократичните правителства на „Солидарност“, и създадените от активисти на същия синдикат партии, претърпяха поражение, а бившите комунисти (Съюз на демократичната левица) и техните съюзници земеделците (Полска селска партия) само с 36% от гласовете получиха близо 2/3 от местата в сейма. Идването на левицата на власт обаче не означаваше прекъсване на реформите и спиране на приватизацията за Полша, а продължаване на започнатото.

Полската икономика преди масовата приватизация

Главната особеност на полската икономика преди началото на приватизацията бе, че още през 1985 г. делът на държавния сектор не беше толкова голям, както в другите страни от СИБ - 81.75% от БВП. Още в началото на 80-те години „Солидарност“ успя да наложи системата за самоуправление на предприятията под ръководството на работническите съвети в тях. Това означава, че за изминалите 8-9 години държавните органи на управление са загубили в значителна степен контрола върху основни производствени единици. В началото на преходния етап полските предприятия бяха държавни само формално, защото държавните предприятия бяха самостоятелни, или по-точно автономни. Издигнатият от „Солидарност“ лозунг за „Самоопределение, Самоуправление и Самофинансиране“ на предприятията (лозунгът на трите „С“) бе насочен главно към отстраняване на комунистическата номенклатура от икономическата власт. В същото време тези „държавни“ предприятия сами избираха своята управа, сами решаваха къде и колко да инвестират, какви заплати да получава персоналът, какво да правят с печалбата си.

От гледна точка на приватизацията икономическата обстановка в Полша в етапа на прехода се характеризираше с изключително висока децентрализация и дисперсия на правата на държавната собственост и на контрола върху предприятията, със силна привързаност на работниците към идеята за самоуправление на предприятията и с безсилието на полската държава да контролира и регулира микроикономическите процеси.

Някои от икономическите показатели на Полша в предприватизационния период

бяха значително по-неблагоприятни, отколкото в Чехословакия. Сред тях са външният дълг, бюджетният дефицит и либерализацията на цените. Външният дълг на Полша през 1990 г. възлиза на 48,4 млрд. долара. В резултат на влиянието на редица фактори (главно на първоначалните споразумения на страната с Парижкия клуб) в края на февруари 1992 г. brutният външен дълг на страната бе сведен до 46,3 млрд. долара с тенденция за понататъшно намаление главно за сметка на покачването на курса на долара към европейските валути. Невъзможността да бъде обслужван този дълг бе основната причина, която накара Парижкия клуб да приеме неговото 50% намаление, но от страна на банките-кредитори бяха поставени редица важни условия, специфицирани в програмата на МВФ за икономическа реформа с акцент върху фискалната политика.

През 1991 г., независимо от добрите резултати през предходната година, бюджетният дефицит на Полша надхвърли 7 пъти първоначално приетия показател от 406,6 млн. долара, за да достигне цифрата от 3 млрд. долара. Основната причина беше сериозният спад на производството с 22%, в резултат на което предвидените вземания не бяха изпълнени. Това определено повлия върху отношенията на страната с международните финансови институции и най-вече с МВФ. Бюджетният дефицит се превърна в основен приоритет на коалиционното правителство. Първоначалните резултати не бяха много обещаващи - само до средата на 1992 г. той достигна 1,9 млрд. долара. Строгата фискална политика, обаче, даде резултат и през 1993 г. дефицитът беше намален с почти 40 на сто.

Инфлацията, свързана с либерализацията на цените и с покачването на основния лихвен процент, също представлява един от сериозните проблеми на полската икономика. През януари 1990 г. 90% от цените бяха освободени и за същия месец те нараснаха с почти 80%, като през всяка от първите три седмици цените растяха с около 20%. За годината дефлаторът на brutния вътрешен продукт достигна 538%. По същото време Централната банка повиши лихвения процент на 36% месечно с цел да ограничи лавинообразната инфлация. Тази висока лихва и намалялото потребителско търсене се оказаха непосилни за много полски производители. Тяхната задлъжнялост растеше пропорционално на инфлационния ръст и, въпреки че той бе постепенно овладян (60% през 1991, 44,3% през 1992 и 35,3% през 1993 г.), това бе определящ за полската приватизация фактор. Логично голяма част от полските предприятия бяха приватизирани „масово“ по тъй-наречената схема на ликвидация.

В тези условия в Полша започна икономическата реформа на прехода. Според програмата в страната трябваше да се постигне такава структура на собствеността в отделните стопански сектори - държавен, частен и кооперативен, при която никой от тях няма да играе доминираща роля на пазара. Това означава свеждане на 81% държавна собственост до възможния минимум или поне до 50%, което е и основната логика на полската приватизация. За целта се предвижда използването на всички приватизационни механизми. Именно в този смисъл - като конгломерат от различни приватизационни техники - капиталови (пазарни) и безплатни (бонови), опитът на полската приватизация би могъл да бъде много полезен за България. Може да се каже, че полската приватизация е успешна, доколкото само за няколко години делът на частния сектор в brutния вътрешен продукт достигна 42% през 1992 и над 50% през 1993 г.

Приватизационният процес в Полша има още една особеност - той е силно политизиран. Първото посткомунистическо правителство на страната си постави трудно изпълнимата задача да спре номенклатурната приватизация и едновременно да ограничи изключителните правомощия на работническите съвети по места. Тя трябваше да бъде постигната чрез бърза приватизация, по схеми, до голяма степен сходни с британския опит в раздържавяването. Това обаче срещна сериозна съпротива от страна на работниците.

Приетият след сериозни дискусии Закон за приватизацията през 1990 г. съвсем логично съдържа сериозни компромиси, направени и от двете страни - правителството, от една, и работническите съюзи, от друга. Беше създадено специално Министерство за трансформация на собствеността (Министерство на приватизацията), като едновременно на работническите съвети беше предоставено правото на вето върху преобразуването (корпоратизацията) на държавните предприятия (трансформацията им в акционерно или дружество с ограничена отговорност, съгласно приетия Търговски кодекс). За да бъдат спечелени работниците за каузата на приватизацията, законът предвиждаше и специални

преференции за тях. До 20% от акциите на могат да бъдат закупени от работниците с 50% отстъпка от наминала, като общата сума на отстъпката не може да надвишава едногодишната заплата на работника за предходните 12 месеца. Такава преференция беше приета и в българския Закон за приватизация.

Компромиси бяха направени и при регламентирането на правомощията на основните участници в приватизационния процес. Освен Министерството на приватизацията, с подобни функции бяха натоварени отрасловите министерства и работническите съюзи. При повечето форми на приватизация беше необходим консенсус между трите страни. Само преобразуването на предприятията и последващата им продажба на чужди инвеститори се решава еднолично от държавата, като и тогава е задължително да се получи мнението на отрасловото Министерство и на местния работнически съюз. При съществуващите политически и икономически условия централизирана приватизация, администрирана от държавен орган, бе трудно осъществима. В резултат на това в Полша бяха изпробвани почти всички приватизационни техники. Всяка от тях имаше различен успех.

Преобразуването (корпоратизацията) на държавните предприятия в търговски дружества е първата крачка на приватизация на капитала. При този акт основният орган (министерството или воеводината) се замества с органи на дружеството като общо събрание на акционерите, контролен съвет и управителни съвети на предприятието. Тази промяна не е фиктивна, тъй като води до елиминиране на множеството субекти на управление и до създаване на ясна и однородна структура на управление. Вместо да се подчинява на министерството, на работническия съвет или на профсъюзите, управлението на новосъздадената структура е подчинено единствено на собствените си органи за управление. Допълнително преобразуването приспособява правното положение на държавните стопански единици към пазарните икономически условия и създава допълнителен натиск за пропазарно реструктуриране на микрониво, т.е. за бърза приватизация.

Едноличните дружества могат да възприемат формите на акционерни дружества или на дружества с ограничена отговорност, като всички се подчиняват на разпоредбите на Търговския кодекс.

Полската приватизация стартира преди всичко като капиталова. Безплатните форми бяха възприети по-късно и имат ограничено действие, за разлика от техния всеобхватен характер в бивша Чехословакия. Опитът на Полша показва, че в рамките на капиталова-та приватизация също е възможно широко участие на населението и, преди всичко, на работниците и мениджърите. Общото за бивша Чехословакия и Полша е, че управленските кадри не са изолирани от процеса на приватизация, а играят основна роля в него. За разлика от тях, правната и институционална система на българската приватизация им отреждат второстепенно място.

ОТКРИТА (ПУБЛИЧНА) ПРОДАЖБА НА АКЦИИ (ОПА)

Това е първата приватизационна техника, използвана официално в Полша. Тя предвиждаше предоставянето на акции на предприятието след преобразуването му в търговско дружество на различни групи инвеститори. Продажната цена (емисионна стойност) на акциите се определя на по-ниско ниво, за да бъдат достъпни и за обикновените граждани. Този метод е доста скъп и трудоемък, тъй като изисква специална подготовка на висококвалифицирани експерт, издаване на брошура на продажбата, която включва информация за развитието на предприятието, за размера на предлаганите акции тяхната продажна цена и прогноза за изплащания дивидент от следващите години. Откритата продажба е подходяща за предприятия в много добро финансово състояние, което би осигурило не инвеститора съответната възвращаемост на инвестиция капитал; ОПА не бе приета много възторжено в Полша. Основната причина беше, че работниците разглеждат заводите, в които работят, като своя собственост. Не беше отчетен и фактът, че трудно се правят сериозни капиталови оценки при галопираща инфлация и икономическа нестабилност. В началото полското правителство определяше тази приватизационна техника като приоритетна и беше подбрало 20 фирми в добро финансово състояние. За оценяване на предприятията бяха наети чуждестранни фирми. Прието беше съответното законодателство за откриване на фондови борси. Очакваше се участието на сериозни

външни и вътрешни инвеститори и на работниците от приватизиращите се предприятия. Въпреки добрите намерения, реалността показва, че подобна форма на приватизация е нереалистична за полските условия. Крайният резултат беше, че чрез ОПА през 1990 г. се приватизираха само 5 фирми, а от предвидените 500 млрд. злоти приходи, бяха получени 300 млрд. 25% от тях бяха предварително похарчени за административни разходи. През 1991 г. още 6 предприятия се приватизираха по същата схема.

От първите 5 предприятия само акциите на „Ексбуд“ АД се продаваха през 1992 г. по цена 415 злоти за акция при 50 злоти номинал и 112 злоти емисионна стойност и то при инфлация от над 600% за периода. В края на 1993 г. тяхната цена падна на 255 злоти. Основното предимство на „Ексбуд“ АД беше, че 17,5% от акциите му бяха запазени за управителите на дружеството, което послужи като гаранция за успешното му бъдещо развитие.

Процедурата на ОПА предвижда 80% от акциите (20% задължително се запазват за колектива на предприятието) да се предлагат открито (публично) на външни и вътрешни инвеститори и на населението. Всеки, независимо от пакета, се записва и плаща съгласно заявката си в предварително определените за целта пунктове. Подписката продължава 5 седмици, като заплащането не гарантира получаването на записания брой акции. Предимство имат дребните инвеститори. Това означава, че крупните инвеститори или няма да получат акции, или тяхната поръчка ще бъде ограничена до най-високия лимит. Самата процедура отнема време и означава безлихвен престой на внесените средства.

РАЗПРОДАЖБА НА АКТИВИТЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Разпродажбата на активите на предприятието се различава от другите познати приватизационни техники по това, че обектът на приватизация няма бъдеще като самостоятелна икономическа единица и неговият собственик решава да го разпродаде изцяло или на обособени части. Този метод най-често се осъществява чрез търг - основно при фалит на дружествата. Подобна процедура се предвижда от Закона за държавните предприятия, като на практика работниците са тези, които пристъпват към откриването ѝ. Тя следва да бъде потвърдена и от съответното отраслово министерство.

Продажбата на активите трябва да стане публично достояние, като за целта е необходимо да се направят съответните съобщения в пресата и другите средства за масова информация. Когато към активите на дадено предприятие проявят интерес неговите работници, на тяхната оферта се отделя специално внимание. Министерството на приватизацията предвижда допълнителни финансови облекчения при подобни сделки, като например възможността първоначално от купувача да бъдат платени минимум 40% от стойността на продаваните активи, а останалата част - на 16 равни вноски в продължение на 4 години.

ПРИВАТИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ

Това беше една от ранните форми на приватизация, която претърпя известна еволюция през 1993 г. Тя предоставя сериозни финансови преференции предимно за външни мениджърски екипи. Методът бе приложен в 50 малки и средни предприятия и по никакъв начин не е свързан с Програмата за масова приватизация, предложена в Полша през 1993 г. Логиката на тази техника е предприятието първоначално да се стабилизира, като за целта мениджърските екипи следва да представят своите планове за развитието на фирмата. Те сами определят цената на приватизационния обект. Екипът с най-висока цена получава правото да управлява предприятието за 2 години, като последователно го стабилизира (преструктурира) и приватизира. Задължително условие е спечелилият екип да депозира определен процент от цената на предприятието (5% за предприятия до 10 млрд. злоти, 2% - от 10 до 150 млрд. злоти, 1% - за предприятия над 150 млрд. злоти) в Министерството на приватизацията. Тази сума трябва да послужи като източник за финансиране на санирането. Допълнително мениджърският екип получава и същия процент акции от предприятието плюс 70% от капиталовата печалба след приспадане на дължимото към външни акционери.

Нека, например, приемем, че първоначалната цена на едно малко предприятие е около 2 млрд. злоти, а за две години тя е достигнала 5,5 млрд. злоти при 40% участие на

чужди инвеститори (20% задължително остават за работниците). Като се отчете инфлацията за периода - 50%, се получава, че капиталовата печалба е: 5,5 млрд. - 3 млрд. (2x1.5) = 2.5 млрд. злоти. 40% от нея се предоставят на външните инвеститори, или в дадения случай 1 млрд. злоти, а от оставащите 1.5 млрд. злоти мениджмънтът има право на 70% или 1.050 млрд. злоти. За успешно приключил се счита този мениджърски договор, при който са продадени над 50% от акциите на дадено предприятие.

МЕНИДЖЪРСКО И КОЛЕКТИВНО ИЗКУПУВАНЕ

Мениджърското и колективно изкупуване на предприятията бе използвано в Полша основно за приватизацията на малки и средни обекти. То е осъществимо при относително ниска стойност на предприятието. В повечето случаи държавата е в ролята на кредитор предвид ограничените финансови възможности на работниците и мениджмънта. На тази приватизационна форма в Полша също се възлагат определени надежди, както поради финансовите преференции на колектива, така и заради неговата заинтересованост и компетентност в управлението на даденото предприятие.

През 1993 г. Правителството предприе допълнителни мерки с цел да се насърчи закупуването на предприятията от самите работници на лизинг. От май с.г. след заплащане на половината от вноските (вместо както преди цялата сума) фирмите, закупени от персонала, получават право на собственост върху активите. Това значително подобрява техния кредитен рейтинг. Като допълнителна привилегия предприятията, желаещи да инвестират в дълготрайни активи, могат да получат 2-годишно освобождаване от плащане на лихвите по лизинговите вноски. Въпреки това, количеството закупени по този метод държавни фирми нараства сравнително бавно. През 1993 г. те са били над 720 с общ персонал около 250 000 души.

ПРИВАТИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ЛИКВИДАЦИЯ

Приватизацията чрез ликвидация е специфичен полски метод. Той се оказва основен и най-масов в Полша, като даде и най-добри резултати при раздържавяването на големи промишлени обекти. Повечето от тях са с голяма вътрешна задлъжнялост и ограничени пазари. Популярността на тази форма се дължи най-вече на възможностите, които се дават на работниците и мениджмънта за започването и контролирането хода на приватизационния процес. Съгласно чл. 37 на Закона за приватизация, предприятието - обект на приватизация, може да не се преобразува в търговско дружество, а непосредствено да се пристъпи към неговата ликвидация. Особеност на полското законодателство е, че след ликвидацията предприятието винаги има наследник. Не се допуска банкрут, а активите и пасивите се поемат от нова фирма, в повечето случаи чрез лизинг. Стойността на така ликвидираната производствена единица, преминаваща в чужда собственост, следва да бъде потвърдена от Министерството на приватизацията.

От 2217 приватизирани до средата на 1993 г. предприятия 1716 са били раздържавени чрез ликвидация. От тях 651 са били закупени от персонала на ликвидираното предприятие. Техниките на този приватизационен метод са бърза продажба на ликвидираното предприятие, лизинг, внасяне в ново дружество, аренда с възможност за продажба и аренда без възможност за продажба. Общото в приложението на тези техники е предхождащата ликвидация на приватизираното предприятие.

Бързата продажба след ликвидация е винаги открита (публична). Тя се осъществява от учредителния орган (отрасловото Министерство), така че различни индивидуални купувачи да имат достъп до части от имуществото на ликвидираните предприятия. В преките преговори с потенциални вътрешни и чуждестранни купувачи, учредителните органи представляват интересите на държавата. Продажбата може да бъде извършена чрез търг, открита (публична) оферта или преговори въз основа на публична покана. И тук се предвиждат редица финансови облекчения, като заплащане в брой на 40% от цената, а останалите на вноски за период от 4 години при лихва 3/4 от основния лихвен процент, но не повече от 30%.

Масовата приватизация в Полша

При продажба на лизинг учредителният орган предава на ново създаденото дружество цялото предприятие или обособени част от него за платено ползване въз основа на нотариален акт. Най-важното условие по тези договори е, че след изпълнение на условията по договора лизингодателят е задължен безусловно и безсрочно да пренесе собствеността върху лизингополучателя. Продажната цена се определя при сключване на договора за платено ползване и в момента на внасяне на цялата сума е изпълнено икономическото условие за прехвърляне на собствеността. При лизинговите договори се начислява лихва в размер на 3/4 от основния лихвен процент, но не повече от 30% върху стойността на предприятието или обособените му части по пазарни цени.

Арендата е близка форма до лизинга и се използва главно в случаите, когато арендаторите не желаят да закупят предприятието, а искат да се възползват само от неговия пазарен потенциал.

При пълна ликвидация чрез продажба на предприятие на един или група инвеститори се предлага определена част или всички акции (дялове) на предприятието. Така става възможна продажбата на по-слаби във финансово отношение предприятия, т.к. за един инвеститор, познаващ добре даден отрасъл, не е проблем да реструктурира предприятието и да му наложи определено пазарно поведение. Обикновено предмет на приватизационната сделка става целият или поне контролният пакет акции. За целта предварително се подготвя информационна справка за фирмата и списък на потенциалните инвеститори. На последните се изпращат информация за подготвената приватизационна процедура и регламентът за провеждането на сделката. При проявена заинтересованост се предоставят по-подробни данни за състоянието на фирмата. Не винаги най-високата цена печели. В повечето случаи решаващи се оказват социалните и екологични аспекти на приватизационната сделка.

До края на февруари 1992 г. чрез тази техника са били приватизирани 17 предприятия, с обща стойност на активите 2 млрд. злоти или около 200 млн. долара. В повечето случаи това са сделки с чуждестранни инвеститори, като за постигането на консенсус с работниците на инвеститорите се предоставя такова количество акции, което да им осигури превес в общото събрание на акционерите, без иначе да държат контролния пакет.

Статистиката на приватизацията чрез ликвидация към март 1992 г. сочи, че от 1055 държавни предприятия, ликвидирани за периода, 589 са окончателно закрити и 466 впоследствие са приватизирани. В 384 случая е използван лизингът. Преобладават предприятията от строителството (206), търговията (87) и промишлеността (98). През 1993 г. са ликвидирани 430 държавни предприятия, от които 265 са били закрити, а 165 трансформирани в частни фирми. Данните показват, че интересът към този метод намалява. През 1993 г. броят на раздържавените чрез ликвидация предприятия е бил с 42,5% по-малък от този през 1992 г.

ПОЛСКИЯТ МОДЕЛ НА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ

По всяка вероятност сходствата между българската и полската приватизация няма да се ограничат само във фаворизирането на капиталовата приватизация. Подобно на България полският модел на масова приватизация все още не е стартирал и на няколко пъти е подлаган на доуточняване и усъвършенстване. Програмата за масова приватизация в Полша се нарича още „гражданска приватизация“.

Програмата предвижда в процеса да участват 27 млн. пълнолетни граждани, между които в първата фаза да се разпредели имуществото на над 500 големи предприятия. Полша отхвърля чешката концепция за бонова приватизация най-вече поради вероятността от редистрибуция на имуществото чрез продажба на боновете на вторичния пазар от голяма част от гражданите. Освен това, боновете биха могли да засилят инфлационния натиск. Предприятията, обект на полската масова приватизация, задължително трябва да бъдат преобразувани в търговски дружества. 60% от акциите на всяко едно от тях ще бъдат разпределени между специално създадените за целта от Правителството Национални инвестиционни фондове, които ще станат и собственици на акциите. На тях се възлага управлението, реструктурирането и постепенната приватизация на акциите. От своя страна самите фондове ще емитират акции, които следва да бъдат разпределени безвъзмездно сред населението. Страхът, че, ако тези

фондове са частни, те няма да инвестират в контролираните предприятия и дори могат да фалират, накара поляците да избегнат подобно развитие, както в Чехословакия.

Включването на дадено предприятие в полската безплатна приватизация е възможно само при консенсус между управителните органи, работническите съвети, отрасловото министерство и Министерството на приватизацията. Първоначално от страна на администрацията върху предприятията бе оказан сериозен натиск за включването им в програмата. Министерството на приватизацията разработи основните критерии за участие, а на централното статистическо ведомство бе поръчано да подготви примерни списъци. В крайна сметка доброволният принцип на включване в схемата надделя. Подобно на предлагания в България подход на масова приватизация, от списъка са изключени всички предприятия, които могат да бъдат приватизирани чрез пазарна приватизация. Изключени бяха и онези, които са монополисти или са в стратегически за поле-1 ката икономика отрасли, както и предприятията в тежко финансово положение. Полската държава искаше да запази печелившите предприятия за себе си и да ги приватизира сама, но едновременно с това трябваше да включи в схемата за масова приватизация определена част от тях, за да не се провали проекта.

Предвижда се 60% от акциите на преобразуваните предприятия да се разпределят между инвестиционните фондове по следния начин: 33% ще бъдат предоставени на един фонд, а останалите 27% ще бъдат разпръснати между останалите. Държавата си запазва 30% от акциите, които са без право на глас, освен в изключителни случаи. Целта е по-големият дял да гарантира, че собственикът му ще прави промени в дружеството без да нарушава неговата независимост. Ако този главен акционер-фонд има поддръжката на други фондове и/или на държавата, то тогава той ще може свободно да прави промени, подобряващи икономическото състояние на фирмата. Делът на акциите с преференции за работниците се намалява от 20 на 10%, като индивидуалната преференция отново е лимитирана в рамките на едногодишната заплата. Държавните 30% акции трябва да бъдат разпределени в съотношение 2:1 между пенсионните и осигурителните фондове, от една страна, и за реституция и компенсиране на граждани, подложени на репресии и национализация на имуществото по време на комунистическия режим, от друга.

Според правителствената програма всеки пълнолетен полски гражданин ще получи право да се сдобие с инвестиционни сертификати (ваучъри). Те обаче няма да се раздават безплатно, а за тях ще се заплаща сума, равна на около 10% от средната работна заплата в страната. Сертификатите ще могат да бъдат заменени срещу акции в националните инвестиционни фондове. Планира се сертификатите да бъдат разпределени сред населението в началото на 1995 г., като прихода от тяхната продажба ще покрие разходите по отпечатването им.

Масовата приватизация в Полша

През 1992 г. бяха въведени финансови стимулиращи добавки (бонуси) за управлението на фондовете. В съответствие с тях управителното тяло на фонд, осигурил увеличение на стойността на управлявания от него пакет акции, ще получи 15% от увеличението. С оглед поддържането на ключов инвеститор в приватизираните предприятия на фондовете не се разрешава продажбата на 33%-те пакети, които те притежават. В случай, че последните започнат да доближават границата от 20%, то фондът е длъжен да продаде на друг ключов инвеститор над 20% от акциите на предприятието като пакет.

През пролетта на 1994 г. специална Комисия по избора определи фирми или консорциуми, които ще управляват собствеността на Националните инвестиционни фондове. Договорите с избраните фирми ще бъдат подписани от страна на надзорните съвети на всеки от фондовете, но след като правителството даде разрешение за това. Самите членове на надзорните съвети и съветите на директорите трябва да бъдат назначени до края на юли.

Много са въпросите, предмет на доизясняване преди евентуалното стартиране на масовата приватизационна схема. Не е ясно, например, по какъв принцип ще се определят между фондовете 33%-те пакети от едно предприятие и по какъв ще се разпределят останалите 27%. Предлаганата система на търгове едва ли е съвместима с безвъзмездното разпределение на акциите на самите фондове, тъй като за да наддаваш

трябва да имаш финансовата самостоятелност за това. Членовете на управителните съвети ще трябва да бъдат полски граждани, като едновременно в прякото управление се търси съдействието на чужди фирми.

На полската масова приватизация чрез инвестиционни фондове се дават различни оценки. Подобно на българския подход, полската масова приватизация се ограничава в една сравнително малка част от националната икономика. Според някои извършени оценки, през първата приватизационна вълна срещу заплатената сума за придобиване на инвестиционните сертификати (около 20 долара) в най-добрия случай обикновеният полски гражданин ще получи собственост едва за 100 долара. Тази сума едва ли е достатъчно атрактивна, за да привлече традиционното полско предприемачество.

Това предположение се потвърждава от тенденцията местният частен бизнес и чуждестранните инвеститори да се ориентират към така наречения „greenfield investment“. Една от причините е да се заобиколи силното влияние на профсъюзите в държавните предприятия, което купувачът безусловно наследява с покупката на предприятието. През 1993 г. в частният сектор в Полша нараства и вече осигурява 60% от работните места в страната и повече от половината на brutния вътрешен продукт. Стабилно се увеличава промишленото производство, което дава възможност за нарастване на пазарната оценка на предприятията, които ще бъдат приватизирани.

Капиталовата приватизация през 1993 г. обхваща едва 43 предприятия, което все пак е почти двойно повече в сравнение с предишната година. Намаляването на основния лихвен процент и спадът на доходите от месечни депозити - особено във валута, накара много поляци да купуват акции, част от които са на приватизирани предприятия и банки. Този растящ интерес предизвика неочаквано покачване на варшавския борсов индекс от февруари до декември 1993 с около 11 пъти.

Въпреки политическата и икономическа стабилност все още съществуват и редица трудности пред приватизацията. Синдикалните организации в големите предприятия настояват за увеличаване на привилегиите на работниците и по специално за безплатно предоставяне на 15% от акциите. Това е причина те да блокират приемането на каквато и да е било процедура за приватизация. Не е решен задоволително проблема с реституцията. Подобно на България, едно от най-съществените ограничения пред приватизацията в Полша е неясният статут на собствеността на значителна част от предприятията. През пролетта на 1994 г. лявото мнозинство в сейма подготви законопроект за компенсиране на бившите собственици чрез реституционни сертификати, които ще позволят на хората с отнета собственост след Втората световна война да вземат участие както в масовата приватизация, така и при закупуването на продавана от държавата недвижима собственост.

Очевидно проблемите на полската приватизация са в значителна степен сходни с тези в България. Това се дължи не само на приликата между двата закона за приватизацията, но и в избраната сложна и многополюсна институционална система на раздържавяване, значителното влияние на профсъюзите, трудностите произтичащи от не-изяснената собственост и др.

ПРЕДПРИЯТИЯ, ПРИВАТИЗИРАНИ ЧРЕЗ ПРЕОБРАЗУВАНЕ В ПОЛША

Периоди	Предприятия, определени за приватизация	Преобразувани фирми		Приватизирани фирми чрез:				Масова приватизация	
		бр.	%	открита продажба на акции	директна продажба	общо		бр	%
				бр.	бр.	бр.	%		
31.12.1990	130	58	44.6	5	1	6	4.6	0	0.0

30.06.1991	375	104	27.7	2	5	7	2.0	0	0.0
31.12.1991	753	146	19.4	3	14	17	2.2	64	8.4
30.06.1992	466	156	33.5	1	5	6	1.2	114	24.5
31.12.1992	328	20	6.1	2	15	17	5.1	5	1.5
30.06.1993	213	17	7.9	3	20	23	10.8	0	0.0
ВСИЧКО:	2265	501	21.1	16	60	76	3.4	183	8.1

Източник: *Economic Transformation In Eastern Europe: Privattization and Foreign Investments, Vienna, December 1993, p*

ПРЕДПРИЯТИЯ. ПРИВАТИЗИРАНИ ЧРЕЗ БАНКРУТ И ЛИКВИДАЦИЯ В ПОЛША

Периоди	Предприятия, определени за приватизация	Определени за ликвидация		Чрез банкрут		Чрез ликвидация		Общо затворени и продадени	
				определени	затворени	определени	затворен		
		бр.	%	бр.	бр.	бр.	бр.	бр.	%
31.12.1990	130	72	55.4	49	0	48	0	0	0
30.06.1991	375	271	72.3	124	21	122	79	100	26.7
31.12.1991	753	607	80.6	361	23	246	35	58	7.7
30.06.1992	466	310	66.5	189	34	158	157	191	41.0
31.12.1992	328	308	93.9	130	40	141	242	282	86.0
30.06.1993	213	196	92.0	114	8	82	68	76	33.8
ВСИЧКО:	2265	1764	77.8	967	126	797	581	707	31.1

Източник: *Business Central Europe/June 1994*

ЦЕНТРАЛИЗИРАНА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ ЧРЕЗ ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ В РУМЪНИЯ

Досегашната смяна на четири правителства в Румъния не доведе до съществена промяна в политиката на приватизация. Както в повечето страни, раздържавяването среща сериозни проблеми. То се осъществява в специфична политическа ситуация. Румънската революция изведнъж срути старата система и в кратки срокове трябваше да бъде потърсено решение на редица важни икономически проблеми. Беше извършена либерализация на външната и вътрешна търговия, освободени бяха цените на повечето

стоки. Местната валута стана вътрешно конвертируема. Промени се данъчната система, значително беше намалено държавното субсидиране на редица отрасли. Осъществена бе и реформа на банковата система.

Процесът на реформи среща сериозни проблеми. Инфраструктурата е твърде неразвита; селското стопанство - изостанало, дори по източноевропейските стандарти. За разлика от останалите бивши социалистически страни обаче, Румъния беше в привилегировано положение по отношение на външния дълг. В края на 1989 г. той съставляваше 100 млн. долара. Само за последните няколко години дългът нарасна до 3,5 млрд. долара, представляващи 10% от brutния вътрешен продукт на страната. Почти нулевият външен дълг заедно с ниския бюджетен дефицит в началото на преходния период помогнаха в значителна степен Румъния да получи значителни кредити от международните финансови институции за икономическа стабилизация и реструктуриране. Само заемите, обаче, не бяха достатъчни за реализацията на тези цели.

Както в повечето реформиращи се страни, през 1992-93 г. промишленото производство спадна с около 15-20% годишно. Селското стопанство също отбелязва, макар и по-слаб, спад. Ценовите шокове през октомври 1990 и април 1991 г. резултираха в 200% годишна инфлация. И след тях, обаче, инфлацията запази относително високото си равнище. Това накара румънските власти да въведат през октомври 1991 г. контрол върху ценообразуването в държавните предприятия.

Курсът на румънската лея към долара е нестабилен. През 1989 г. 189 леи се разменяха за 1 долар, а в края на юни 1994 г. съотношението беше 1700:1. Износът на страната спадна драстично, като само през 1991 г. намалението за бившите социалистически страни е] 40%, за развитите - 24%, а за развиващите се страни - 21%.

Законодателна и институционална основа на румънската приватизация

В тази неблагоприятна икономическа среда стартира приватизацията в Румъния. Румънският Закон за приватизация предвижда 30% от акциите на преобразуваните в търговски дружества държавни предприятия да бъдат разпределени безвъзмездно сред населението на страната, а останалите 70% да бъдат продадени през следващите 7 години. Т.е. беше възприет подходът на съчетаване на капиталова и безплатна приватизация. Законът за приватизация беше приет през август 1991 г. - почти една година след влизането в сила на Закона за преобразуване на държавните предприятия, уреждащ преобразуването им в търговски дружества.

Едновременно бяха създадени Националната агенция за приватизация и развитие на малките и средни предприятия (Агенция за приватизация), петте частни регионални фонда и Държавният фонд за собственост. Институционалната система на румънската приватизация е твърде централизирана, което е естествено продължение на все още силно централизираното управление на икономиката.

На Агенцията за приватизация беше възложено провеждането на целия приватизационен процес в страната с възможност за прилагане на всички възможни техники, включително и на масовата приватизация. Агенцията определя критериите, по които отделни предприятия подлежат на различните форми на приватизация, регламентира процедурите на приватизационните техники, координира разпределението на документите за собственост, определя статута и функциите на петте частни и на Държавния фонд за собственост. По всички тези въпроси Агенцията координира решенията си с Министерството на финансите и с другите отраслови министерства. След изчерпване на тези функции на Агенцията за приватизация дейността се поема от Държавния фонд за собственост. Той представлява обществена организация, която трябва да трансформира 70% от акциите на държавните фирми в частна собственост. За целта фондът трябва да разработи програма, по която поне 1/7 част от представените му акции да бъде приватизирана всяка година, т.е. той би трябвало да бъде закрит след 7 години. Допълнително фондът определя основните показатели, по които следва да се развиват търговските дружества, отговаря за тяхното реструктуриране и за евентуалното им закриване. Той самофинансира дейността си от продадените акции и не разчита на помощи от държавата. Фондът е освободен от данъчно облагане.

Петте частни фонда се създават като акционерни дружества и осъществяват

дейността си на търговска основа. Те притежават 30% от акциите на пакет предприятия, които им се предоставят от Агенцията за приватизация и са собственост на цялото румънско пълнолетно население чрез така наречените сертификати (ваучъри) за собственост. Основната цел на фондовете се свежда до увеличаване на печалбата. За целта те са упълномощени да управляват поверената им собственост. Брокерството също влиза в пълномощията им тогава, когато собствениците на сертификатите за собственост искат да ги заменят за акции в определени предприятия. Частните фондове са задължени да съдействат на Държавния фонд в приватизирането на предприятията, или съответно в продажбата на 70% от акциите, които се намират в негово разпореждане.

В процеса на преобразуване около половината държавна собственост остана в така наречените автономни единици, които по румънското законодателство са главно предприятия монополисти или от стратегически за румънската икономика предприятия. Други 2000 държавни предприятия (представляващи 40% от държавната собственост) бяха трансформирани в 6000 търговски дружества, които станаха обект на масовата приватизация.

Масовата приватизация в Румъния

Масовата приватизация в Румъния е тясно свързана с частните фондове. Румънската схема за масово раздържавяване съчетава масовата с пазарната приватизация. Обект на масова приватизация са около 6000 фирми, които са преобразувани в търговски дружества. 30% от акциите на всяка фирма се прехвърлят на частните фондове, а 70% - на Държавния фонд за собственост. Сертификатите за собственост, получени от всеки пълнолетен румънски гражданин, представляват фактически акциите на петте частни фонда. До 5 години последните следва да бъдат трансформирани в доверителни фондове по западен образец и тогава сертификатите ще представляват техни акции. Не се допуска участието на други посредници, както в бивша Чехословакия.

Разпределението на търговските дружества в частните фондове става по географски принцип за 2500 малки фирми (със стойност на дълготрайните материални активи под 50 млн. леи) и пропорционално по отрасли и съответно по стойност за останалите 3500 търговски фирми. Държавният фонд осъществява приватизационната процедура на едрите промишлени предприятия, като само в случай, че някой от частните фондове е намерил купувач на 100% от акциите на дадено предприятие, той има право да делегира правата си на съответния частен фонд.

Над 16 млн. румънски граждани на възраст над 18 години получиха право да се придобият сертификати за собственост - по един за всеки частен фонд, като за това следва да заплатят символичната сума от 100 леи (около 40 цента по обменния курс през 1991 г.), или по-малко от 1% от средната месечна заплата за страната. Сертификатите дават право на собствениците си да получат след първите 3 години дивидент, като дотогава печалбата се капитализира. Сертификатите могат да бъдат продавани, но не и на чужденци. За да се избегнат спекулации, правото да търгуват със сертификатите се предоставя на частните фондове. От своя страна те са длъжни да котират периодично наминала и пазарната цена на своите сертификати. Предвидена е и възможност за обмяна на акции на отделни предприятия срещу сертификати, при това не само от един фонд. Очаква се тя да бъде използвана най-вече при мениджърското или колективно изкупуване на предприятията, тъй като Законът за приватизация предвижда колективът на отделните предприятия да може да откупи с 10% отстъпка до 10% от акциите на своето предприятие.

За разлика от приватизацията в бивша Чехословакия, ваучърното раздържавяване в Румъния значително се забави. Още в самото начало масовата приватизация не можа да привлече интереса на цялото население и около 1 млн. души отказаха да вземат полагащите им се сертификати. Други 7% от 15-те милиона румънци са ги продали веднага на цена, далеч по-ниска от тяхната оценъчна стойност.

Политическата ситуация в страната все по-силно въздейства върху процеса на масовата приватизация. Реституцията и връщането на земята са силно затруднени. Фондът за държавна собственост постепенно променя състава на бордовете на държавните фирми с лоялни на управляващата коалиция. Правителството възнамерява да

смени 35 членове на съветите на директорите на петте частни инвестиционни фондове, назначени от предишното правителство на Столожан и принадлежащи предимно към опозиционни партии.

Депутатите от Социалистическата работническа партия вече депозираха искането си да се закрийт тези фондове. Очевидно, политизацията на процеса е един от основните проблеми за неговото осъществяване.

Значителни са и пречките от бюрократичен характер. Прекомерната централизация на приватизацията я прави не само по-лесно податлива на политическа интервенция, но и на спекулации от страна на институциите, осъществяващи приватизацията. Така, например, Фондът за държавна собственост съсредоточи значителна власт в ръцете си, контролирайки голяма част от румънската икономика. През 1993 г. чрез него бяха приватизирани 253 предприятия, т.е. половината от набелязаните за приватизация 550. Повечето бяха от търговията, хранително-вкусовата промишленост, строителството и сферата на услугите. Досега е приватизирана едва 1/100 част от държавната собственост в Румъния. През 1994 г. фондът планира да продаде 2368 предприятия, които съставляват 12-13% от активите на румънските държавни фирми.

Други институции на приватизацията са Съветът за икономическа координация и реформа, Румънската агенция за развитие, комисиите за приватизация в двете камари на парламента и дори президентът Илиеску. Недоволството от липсата на координация между отделните институции накара някои членове на правителството на Вакарою да поискат създаването на министерство на реструктурирането и приватизацията.

Перспективите на масовата приватизация в Румъния

Както премиерът така и президентът обявиха, че 1994 г. ще бъде „година на приватизацията“. Румънската схема за централизирана ваучерна приватизация чрез инвестиционни фондове изглежда добре регламентирана и съобразена с високата степен на централизация при управлението на икономиката. Някои опасности за концентрация на цялата икономическа власт в няколко постдържавни структури се съдържа в избрания модел.

Перспективите на румънската масова приватизация зависят до голяма степен от допълнителното изясняване на редица нерешени проблеми, свързани с компетенциите и задълженията на институциите, както е, например, в случая между Държавния фонд за собственост и частните фондове по отношение на малките, средните и едрите промишлени предприятия. Контролът върху приватизационния процес 1 е силно занижен, а избраната форма на раздържавяване ограничава неговото институционализиране.

Засага масовата приватизация, на която преди година-две се възлагаха големи надежди, е в застой. Според последните правителствени намерения тя ще стартира през септември 1994 г. Причините за досегашното забавяне са много. Все още не са легализирани съветите на директорите на петте частни фонда за собственост. В средата на 1993 г. трябваше да бъде създадена фондова борса, но и до момента тя не функционира (очаква се да заработи през втората половина на 1994 г.). Неизвестна остава стойността на сертификатите за собственост. Частните фондове са единствените институции, имащи право да обменят сертификати срещу акции. Те са задължени да актуализират тяхната стойност на всеки три месеца. Така, например, към 1 януари 1994 г. книжката от пет сертификата бе оценена на 162 000 леи (около 1000 долара). Тази цена, обаче, няма нищо общо с икономическата реалност и е изцяло арбитражна. За това говори и фактът, че на черния пазар книжка от пет сертификата се продава между 10 и 25 хил. леи.

Осъществяването на масовата приватизация в Румъния, както в Полша и България, тепърва предстои.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Privatization In the Transition to Market Economy*, 1993.

R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle et al, *The Privatization Process in Central Europe*, 1993.

D. Ionescu, *Romania's Privatization Program: Who is In Charge?*, RFE/ RL Research Report, Vol. 3, No. 5,4 February 1994, p. 28-35.

I. Lacatus, *Levels and Patterns of Consumption in Romania*, Central European University Program, 1993.

J. Montias, *The Romanian Economy: A Survey of Current Problems*, European Economy, No. 2, 1991, p. 177-198.

M. Weitzman, *Privatization Process in Eastern Europe*, 1993.

РУСКАТА МАСОВА ПРИВАТИЗАЦИЯ — ДЕЦЕНТРАЛИЗИРАНО МАСОВО ИЗКУПУВАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ОТ КОЛЕКТИВИТЕ ЧРЕЗ ВАУЧЪРИ

Икономическите реформи в Русия

Частични икономически реформи в Русия започнаха още на етапа на така наречената „перестройка“, като се търсеха начини за намаляване на силната централизация в управлението на държавните предприятия. През 1988 г. за почти половината от тях бе въведена системата на индиректното им регулиране - главно чрез икономически и финансови механизми, а не чрез административна интервенция. Разпадането на бившия социалистически блок и демократичните промени в тези страни не можеха да не засегнат и Русия. След провала на августовския преврат през 1991 г. и последвалото разпадане на СССР проблемите в икономическата област излязоха на преден план. Новото правителство и президентът Елцин осъществиха характерните за всички бивши социалистически страни реформи, детерминирани в споразумението с Международния валутен фонд и Световната банка - либерализация на цените и търговията, строга фискална политика и реструктуриране на държавния бюджет, данъчна и банкова реформа, стабилизация и вътрешна конвертируемост на рублата, създаване на нова система на социално осигуряване и т.н. Важен елемент беше осъществяването на масовата (безплатна) приватизация на държавните предприятия.

Руската икономика в края на 80-те - началото на 90-те години изживя сериозни трусове на икономическа криза. Промисленото производство спадаше непрекъснато, средно с около 14% през последните 3 години. Неговата крайна централизация в новите пазарни условия доведе до бързото акумулиране на огромни „лоши кредити“ и значителна вътрешна задлъжнялост между предприятията. Общият размер на вътрешния дълг в края на юни 1992 г. достигна 3197 млрд. рубли. Значителен икономически спад бе отчетен в селското стопанство, строителството, търговията. Всичко това, както и преходът на голяма част от бившите съветски предприятия под руска юрисдикция, намери своето логично отражение в бюджетния дефицит. През април 1991 г. той достигна до 31% от БВП и се наложи част от него да бъде разсрочена до 1994 г. руското правителство си постави задачата да сведе този показател до 1% през 1992 г. Предвиждаше се значително съкращаване на разходите - най-вече за отбрана, и на субсидирането на държавните предприятия при увеличаване на данъчните постъпления. Отчетеният в края на календарната година 3,8% бюджетен дефицит беше сериозен успех.

По предварителни данни през 1993 г. бюджетният дефицит е 10% и се очаква през 1994 г. да се запази в същите граници. За това допринесе и президентският указ за нормализирането на вземанията между държавните предприятия, който замрази последните към 1 юли 1992 г. и предвиждаше сериозни санкции за неизпълнените икономическите си задължения след тази дата. Само за няколко месеца нетният вътрешен дълг бе намален с около 50% и към края на 1992 г. той възлизаше на 1200 млрд. рубли.

Либерализацията на цените стартира в началото на същата година и обхвана над 80% от стоките. Определени бяха тавани за някои от тях, които поради високата инфлация в скоро време не можеха да покрият дори производствените разходи на предприятията. Цените на стоките и услугите от първа необходимост се контролираха от правителството. Инфлацията само за януари 1992 г. достигна 245%, като за цялата година тя надхвърли 2500%. През 1993 г. тя беше вече под 1000%.

С президентски указ през ноември 1991 г. бе либерализирана и външната търговия на федерацията. Това постави началото на икономическата реформа в тази област, което неминуемо водеше след себе си и вътрешната конвертируемост на рублата.

След разпада на бившия СИВ износът на Русия за тези страни само за 1990 и 1991 г. намаля с 60%, а вносът от тях - три пъти. Приоритетен за външната търговия на страната остана стокообменът с бившите съветски републики, на които вече се пада около 70% от износа и 47% от вноса на Русия. Независимо от спада във външната търговия, страната успя да постигне положителен търговски баланс, който от 4 млрд. долара през 1992-ра достигна 14 млрд. долара през 1993 г.

Вътрешната конвертируемост на рублата беше въведена през юни 1992 г. Това беше невъзможно без нейната сериозна девалвация, като от 123 рубли през май курсът стигна до 470 рубли за долар в края на годината и до 1950 в средата на 1994 г. В края на 1991 г. Русия пое 61% от външния дълг на бившия СССР, което по данни на МВФ представлява 37,2 млрд. долара.

Начални форми на приватизацията в Русия

Икономическата ситуация в Русия и високата централизация на производството пораждаха сериозни съмнения за възможността в страната да стартира приватизацията. Всички икономически предпоставки водеха към една силно централизирана и бюрократизирана приватизационна схема, още повече, че всичко започна както в бившата Чехословакия - с отпечатването и раздаването на безплатни бонове с номинал от 10 000 рубли.

Трудно беше в страна като Русия да се очаква бърза и ефективна икономическа реформа. Не случайно програмата на Явлински и Шаталин, наречена „500 дни“ бе отхвърлена.

Реформаторството в тази страна беше още по-трудно отколкото в другите реформиращи се страни поради градената повече от 70 години икономика на централизирано и планово управление. За първи път през 1990 г. Законът за предприятията поставя частната собственост на равна основа с държавната и общинската. Законът предоставя значителни права на работническите колективи - заводските съвети, които дори имат право да избират ръководството на предприятията. Още в началото на преходния етап в Русия икономическата реформа срещна сериозната съпротива на бюрокрацията. Бившата съветска номенклатура пък се опита да я използва за защита на своите икономически интереси. Борбата между тези две групи по това време, макар и не толкова открита, в значителна степен определяше половинчатия и хибриден характер на икономическите реформи. В резултат на политическия компромис бяха създадени лизинговите предприятия.

ЛИЗИНГОВИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Това бе първият по-сериозен опит още по време на „перестройката“ за ограничаване на монопола на държавната собственост в икономическата сфера и най-вече в търговията. Лизингът трябваше да разгради старите и малко ефективни монополни структури в тази област на основата на личната заинтересованост на работещите в нея. Сложен и противоречив бе самият механизъм за преминаването към лизинг. Предвидените конкурсни начала за осъществяването му бяха сведени до минимум, тъй като работниците имаха възможност с 2/3 от гласовете на общото събрание да вземат решение в своя полза и сами да поемат лизинга на предприятието си. Времето на лизинга варираше от 5 до 15 години, като това зависеше главно от амортизацията на лизингованите производствени мощности и от необходимия период тяхната остатъчна стойност да бъде сведена до нула.

До 1991 г. около 2400 предприятия преминаха към новата лизинго-ва форма. В тях се произвеждаше 5,2% от промишлената продукция, а заетите надхвърляха 1,5 млн. души. Само една година след това броят им нарасна на 9451, като към края на февруари 1992 г. те държаха вече 13% от промишленото производство, 33% от търговията на едро и 44% от услугите. В тях бяха заети 8% от трудоспособното население.

Изглежда, че в Русия няма метод на приватизация, който да не е станал обект на спекулации. Условието, при които бяха сключени лизинговите договори - най-вече ниските

фиксиран суми, които не отчитаха инфлацията, накараха руското правителство да забрани създаването на нови лизингови предприятия през 1992 г.

Лизингът беше първата стъпка към приватизацията и по-точно към така наречената „трудова собственост“, в която основна роля играят работниците. От лизинговата форма до голяма степен се възползва и бившата стопанска номенклатура.

ПРОМИШЛЕНИ АСОЦИАЦИИ

Образуването на промишлените асоциации се осъществяваше без специална законова регламентация на основата на решения на отделните отраслови министерства или на Министерския съвет. Това беше нова форма на централизация на управлението на промишлените предприятия в страната. Създаден беше нов, недържавен, производствен монопол в икономиката. Към края на 1991 г. вече функционираха 227 концерна, над 3000 асоциации, 123 консорциума. Те контролираха около 40% от промишленото производство, в чиито структури работеха над 6 млн. души. Тези структури контролираха 99,8% от производството на нефт („Роснефтегаз“), 93% от добива на природен газ („Газпром“), 98% от въглищата („Уголь России“), 87% от производството на трактори и 99% на комбайни („Автосельхозмаш“ Холдинг), 87% от добива на никел и кобалт („Норильский никель“), 3/4 от производството на часовници („Часпром“).

В промишлените асоциации, концентрирали огромна икономическа мощ, водещите предприятия в отделните отрасли търсеха своята икономическа самостоятелност и административна независимост от държавната бюрокрация. Борбата за икономическо надмощие между бюрокрацията и номенклатурата завърши с пълен успех за последната малко преди старта на законовата приватизация.

Първоначалните идеи за нея идват още от времето на Николай Рижков и неговия заместник Леонид Абалкин, които предоставят на отрасловите министерства пълния контрол над приватизацията. Самият Закон бе приет през юни 1991 г. и представляваше една обща програма за осъществяването на приватизационния процес. Тогавашият министър на икономиката предвиждаше бърза административна приватизация, която много напомня румънския модел. Според него държавната собственост като цяло трябваше да се раздели на три групи. Първите две - жилищата, земеделската собственост, магазините и складовете - могат да бъдат приватизирани чрез търгове до една година. За същото време средните и едрите промишлени предприятия ще бъдат реструктурирани по отрасли в 70-80 холдинга, като 35% от холдинговите акции ще бъдат разпределени по боновата система безплатно сред руското население.

Законодателна и институционална основа на руската приватизация

За разлика от предишните подзаконовни нормативни актове. Законът за приватизация регламентира създаването на Държавен комитет за управление на държавната собственост (ДКУДС). Законодателно се предвижда преобразуването на големите промишлени предприятия в акционерни дружества. Създават се федерален и местни фондове за собственост. Както във всички страни в преход, така и в Русия Законът за приватизацията беше многократно изменен и допълван. С президентски укази през декември 1991 и февруари 1992 г. бяха определени основните групи предприятия, предмет на приватизацията, регламентирана беше самата процедура, бяха дефинирани начините за оценка на активите, условията за провеждането на търговете и конкурсите и редица други проблеми.

Президентският указ No. 721 даде приоритет на ускореното преобразуване на държавните предприятия и регистрирането им с акционерни дружества. По този начин търговските дружества са зависими в по-малка степен от изпълнителната власт. Предоставят с по-големи пълномощия на работниците за откриване на процедура за приватизация във собствените им предприятия.

Беше определена стратегията на приватизацията, като самото осъществяване се повери на Държавния комитет за управление на държавната собственост. Той изготвя годишната програма за приватизация и нормативните актове за усъвършенстване на процеса! които допълнително се одобряват от Министерския съвет. Комитетът отговаря за

изпълнението на програмата, като сам разработва процедурата на отделните приватизационни техники, контролира при-1 ватизационните процеси във федерацията чрез своите териториални органи и раздържавяването на отделните предприятия чрез приватизационните комисии вътре в тях. Тази основна приватизираща институция следи за възможни закононарушения при осъществяването на конкретните приватизационни сделки и има право на последно решение по всяка от тях. Дейността ѝ се финансира от държавния бюджет. Държавният комитет е с ранг на министерство, а председателят му е неофициално и заместник-председател на Министерския съвет. Териториалните органи на комитета са на негово пряко подчинение и координират дейността между него и отделните приватизационни комисии в предприятията.

Приватизационните комисии в предприятията играят ключова роля в раздържавяването. Те се определят от управителя на производствената единица, като е задължително участието в тях на не по-малко от един работник. Комисиите отговарят за оценката на предприятието, неговото преобразуване в акционерно дружество, разработването на конкретния приватизационен план, включващ преференциите за колектива, определянето на приватизационната техника и др.

Руската програма за приватизация класифицира предприятията в пет основни групи. Първата включва обектите от стратегическо значение, забранени за приватизация, като пенсионните фондове, радио и телевизионни центрове, газопроводи, магистрали, атомни централи и др. Приватизацията на втората група - предприятията от военно-промишления комплекс, енергетиката, търговските банки - е възможна само с решение на Министерския съвет. За предприятията с персонал над 10 000 души и дълготрайни активи над 150 млн. рубли е необходимо решение на ДКУДС, Четвъртата група обхваща обектите от общинско значение, чиято приватизация е възможна само след одобрението на местните власти. Последната пета група обхваща предприятията, подлежащи на задължителна приватизация. Тя включва главно обекти от търговската и обслужващата сфера, хранител-но-вкусовата и леката промишленост, всички предприятия, които работят на загуба (с изключение на тези, които влизат в първите две групи), недовършени обекти и тези в ликвидация.

Програмата предвиждаше също приходите от приватизацията през 1992 г. да бъдат в размер на 72 млрд. рубли, а през 1993 и 1994 г. - съответно 350 и 470 милиарда. Основната цел е до края на 1995 г. делът на частния сектор в руската икономика да достигне 60%.

Законът за приватизацията в Русия определя като малки предприятията с по-малко от 200 заети и със стойност под 1 млн. рубли. Тяхното раздържавяване се извършва без предварително преобразуване с използването на следните приватизационни техники: търг, конкурс или ликвидация с последваща продажба на активите им.

Критериите за голямо предприятие са: численост на работниците над 1000 и балансова стойност над 50 млн. рубли. Тези предприятия задължително се преобразуват в акционерни дружества, а акциите им следва да бъдат продадени или разпределени съгласно законовите нормативи.

Приватизацията в Русия обхваща два етапа. На първия етап - до края на 1992 г., всички предприятия задължително трябваше да бъдат преобразувани в търговски дружества. След това инициативата за самата сделка и нейното осъществяване се предоставя на различни институции. Това могат да бъдат работниците и управителите на предприятието, потенциални инвеститори, външни кредитори и банки. Държавният комитет и неговите местни организации. Приватизационната процедура се открива, след като подадената заявка бъде разгледана от съответния комитет за собственост в рамките на един месец. При положителен отговор се сформира приватизационна комисия, която разработва подробен план. Той трябва да се съгласува с колектива на предприятието. По този начин административно и централизирано се регламентират срокът и техниката на приватизация.

Руската масова приватизация

Два указа на президента Елцин - No. 322 и 914 - регламентира ваучерната приватизация, като поставиха задачата до края на г. боновете да бъдат разпределени сред

цялото население федерацията, без възрастови ограничения.

Около 175 000 малки и средни и 4000 големи предприятия станаха обект на руската масова приватизация. Първите, макар и голябройни бяха приватизирани главно по познатите вече схеми търговете и конкурсите по пазарен принцип.

Интерес представлява приватизацията на втората група, която обхваща значителна част от руската икономика. Първоначално Закон за приватизация предвиждаше след съответното преобразуване техните акции да бъдат продавани на фондовите борси през определен период от време. Забраняваше се продажбата на повече от 25% от акциите на юридически лица с преобладаваща държавна собственост. Преференциите за колектива в самия Закон бяха сведени до 30% намаление на закупените акции и възможност за разсрочено плащане на вноски за срок от 3 години. Сериозни промени настъпиха именно по отношение на тези преференции.

Първо, в Основните положения за държавна програма на приватизацията, или така наречената „президентска“ програма, на работническите колективи се предоставяше възможността да получат безплатно 25% от акциите на своето предприятие и 10% с 30% намаление. Това увеличи относителната стойност на тези преференции.

Второ, президентският указ от 2 януари 1992 г. за ускоряване на приватизацията отхвърли пазарната оценка на приватизиращите се единици. Предприятията трябваше вече да се продават по остатъчна или балансова стойност. Не бяха предвидени клаузи за актуализацията на тази цена в съответствие с растящата инфлация. Това увеличи абсолютната стойност на колективните преференции.

Трето, на работниците, като част от цялото руско население, бяха раздадени и ваучери с номинал от 10 000 рубли, което представлява реален допълнителен инвестиционен капитал.

За разлика от Полша и бившата Чехословакия, в Русия ваучерите не бяха средство за участие в предварително определени продажби на държавно имущество. Те представляваха допълнително платежно средство за участие в приватизацията на всички държавни предприятия. Изчисленията, които определиха и техния номинал, предвиждаха ваучерите да покрият към датата на тяхното разпределение сред населението 35% от стойността на всички предприятия - предмет на раздържавяване. Инфлацията бе на път да обърка тези разчети и това, в най-голяма степен, накара руската администрация да приеме остатъчната стойност, без актуализация заради инфлацията, за цена на приватизираните предприятия. По този начин ваучърите съществено разшириха и абсолютните, и относителните преференции на работническите колективи. На тях Държавната програма за приватизация предоставя три варианта за приватизация при специални условия.

Първият дава възможност работниците да получат безплатно 25% от акциите на предприятието, които са преференциални и без право на глас. Допълнително те могат да закупят 10% от обикновените акции с 30% отстъпка, които са с право на глас. Преференциалните акции са с гарантиран дивидент от 10% от чистата печалба на предприятието. Управлението на последното също има право да закупи 5% от акциите по номинал.

Вторият вариант позволява на колектива и на управленския екип да изкупят по номинал без намаление до 51% от акциите на предприятието, като те нямат право да платят с ваучери повече от 80% от дължимата сума.

Третият вариант предвижда работниците да получат правото да изкупят с намаление от 30% 1/5 от акциите, като малка група от тях, главно управленският екип, поема за изпълнение определени финансови ангажменти през следващата една година, за което при успех получава правото да закупи други 20% от акциите на предприятието по номинал.

Първият вариант се счита за основен, като, за да бъде избран някой от другите два варианта, работническият колектив трябва да даде своето съгласие поне с 2/3 от общия брой гласове. Държавната програма предоставя 10% от сумата на продадените останали акции за създаването на така наречените „лични приватизационни сметки“, които всяко предприятие може да открие за своите работници и където има право да превежда до 10% от вече обложената с данъци своя печалба. Самите „сметки“ са лични, могат да бъдат прехвърляни и онаследявани и не подлежат на данъчно облагане. Сумите, акумулирани по тях, могат без ограничения да се използват за участие в приватизацията на други

предприятия. Оставащите акции, които са 60% при вариант 1 и 3 и 49% при вариант 2, се предлагат на последователни търгове в пакет от максимум 10%.

Първият вариант, макар и най-евтин за работническите колективи не беше най-масов. От него се възползуваха основно руските промишлени гиганти, където работниците нямаха финансовата възможност да изберат втория вариант, гарантиращ им контролния пакет акции.

Така например, комбинатът „ЗИЛ“, производител на камиони и хладилници, избра първия вариант при осъществяването на своята приватизация. Неговите производствени единици са разпръснати в различни части на Руската федерация като Москва, Смоленск, Екатеринбург, Псков и Рязан. Във фирмата работят 103 000 души. През 1992 г. нейната печалба възлиза на 11,2 млрд. рубли при производство в размер на 37,4 милиарда. В края на 1992 г. „ЗИЛ“ е преобразуван в акционерно дружество с акционерен капитал от 2,9 млрд. рубли, разпределен между 2 194 962 обикновени и 731 654 преференциални акции без право на глас. Съгласно приетата схема, работниците в „ЗИЛ“ получиха 25% от преференциалните акции безплатно и 10% от обикновените с право на глас с 30% намаление. Управлението на фирмата закупи 5% от обикновените акции по номинал. Допълнително във фирмата бе създаден специален, подобен на ЕСОП, фонд на работниците-акционери, който бе захранен от натрупаната печалба и бе в размер на 10% от акционерния капитал на „ЗИЛ“. Чрез този фонд, управлението целеше работниците да участват в последващите търгове в различни градове на Русия с оглед придобиването на контролния пакет акции.

В някои случаи трудовата собственост на колективите пречи на реструктурирането и на пазарната адаптация на приватизираните предприятия. Подобен е случаят с „ЕЛЕКС“ - един от основните производители на микрочипове, електронни компоненти и полупроводници в Русия. През 1991 г. в предприятието работят 6720 работници, а производството достигна 208,7 млн. рубли. В края на 1991 г. то се преобразува в лизингово с остатъчна стойност на активите 82,8 млн. рубли. „ЕЛЕКС“ се трансформира в акционерно дружество през март 1992 г. и се подготвя за приватизация. Към август същата година акционерният му капитал е оценен на 324,4 мил. рубли, разпределен в 82 800 акции - 62 100 обикновени и 20 700 преференциални. Съгласно избрания от колектива вариант, 25% от преференциалните акции се разпределят между колектива безвъзмездно, а 10% последният закупува с 30% отстъпка. Ръководството на фирмата купува 5% от акциите по номинал, като за целта ползва целеви нисколихвен кредит от фирмата. Допълнително 10% от акциите са изкупени от фонда на работниците-акционери. Останалата половина акции е предоставена на фонда за държавна собственост в град Владимир, който организира нейната продажба на търгове. Около половината работници заедно с управлението решават да участват в търга, като ползват безлихвен заем от „ЕЛЕКС“ в размер на 40 млн. рубли. На търга така наречената „работническа група“ става собственик на още 10% от акциите. През декември 1992 г. фондът определя нови два търга, като на първия ще се продават 10, а на втория 30% от акциите на „ЕЛЕКС“. Тогава управлението мобилизира работниците и събира чрез тях и техни роднини и близки ваучъри за 40 млн. рубли. На първия търг те успяват да закупят 6%, а на втория още 9%. В крайна сметка, колективът на предприятието става собственик на 75% от акциите, като 8% са притежание на управленския екип. При такава структура на собствеността управлението не би могло да пристъпи към реструктуриране, а още по-малко към закриване на работни места без мнението на работниците, които не биха подкрепили подобни мерки.

Типичен пример за прилагането на вариант 2, станал най-масовият в приватизационната практика на Русия, е приватизацията на завод „Болшевик“. Той е най-големият производител на шоколадови и захарни изделия в Москва с 2176 заети. Остатъчната му стойност към средата на 1992 г. възлиза на 33 млн. рубли, като само печалбата за първото полугодие е 72,2 млн. рубли, фирмата включва 58 производствени сгради и цехове върху земя от 5,6 хектара в центъра на Москва. Допълнително има незавършено строителство, което се нуждае от значителни инвестиции. Акционерният капитал на дружеството е определен в размер на 45,214 млн. рубли, разпределен в 45 214 акции, от които 23 059 обикновени и 22 155 преференциални. Съгласно вариант 2, колективът закупи всички обикновени акции или 51%, като само 5% бяха продадени на управлението, фондът на работниците-акционери, създаден още преди приватизацията за

сметка на акумулираната значителна печалба, разполагаше с 38,3 милиона рубли. Останалите 22 155 акции бяха предадени на Московския фонд за собственост за поэтапната им продажба на търгове. Самият фонд взе решение да продаде още 5% от акциите на вътрешния работнически фонд от ЕСОП-тип. Останалите 44% бяха обявени за продажба на открит търг. След търга всяка акция преставаше да бъде преференциална и притежателят ѝ вече имаше право на глас. По време на самия търг управлението на фирмата спря производството и осигури безплатен транспорт до мястото на провеждането му.

Проблемите, свързани с преобладаващата работническа собственост в „Болшевик“, се изразяват в недопускане на съкращения. Така например, след затваряне на стар цех, вместо освобождаване на работниците се открива трета смяна в два други цеха. Остарелият спортен комплекс се ремонтира с приоритет пред много други по-сериозни инвестиционни проблеми, които фирмата има да решава.

Широката трудова собственост ограничава също и чуждестранното участие в приватизацията на руските предприятия, какъвто е случаят с един от московските заводи за строителни материали. Добре оборудвано със западни машини и технологии, на предприятието са необходими нови, външни пазари, за да може да достигне своя капацитет. Интересите на външните инвеститори, които биха осигурили достъпа до външни пазари, обаче се елиминират, когато колективът избира вариант 2 за основа на приватизационната сделка. В тази връзка през януари 1994 г. президентът Елцин издаде указ, с който бяха намалени ограниченията за закупуване на ваучъри от чужденци. Сега чуждестранните инвеститори имат възможност да закупуват акции директно от някои от над 600-те инвестиционни фонда, или дори да преговарят директно с работниците и мениджърите на определено предприятие за неговото закупуване. Досега за покупка на акции чуждестранни фирми са изразходвали 200 мил. долара.

Към края на 1993 г. всеки месец по тези 3 схеми децентрализирано се приватизираха средно около 800 фирми, като общият им брой надхвърля 8000. Според „Файненшъл Таймс“ от 6 декември 1993 г. до 1 юли 1994 г., когато изтече валидността на ваучърите, 80% от промишления капацитет на Русия ще премине в частни ръце. Засега чуждестранните фирми и инвестиционни групировки изчакват нормализирането на търговията с ценни книжа. Към момента тя се осъществява от около 100 фондови борси, чиято дейност изобщо не е регламентирана. В момента на „фондовия“ руски пазар доминират огромният брой дребни собственици и не малкото частни инвестиционни фондове, които в по-значимата си част подмамиха населението с фантастично високи лихви. Така те почти не оставят пространство за външно участие.

В 80% от случаите на приватизация е използван вариант 2, който концентрира 51% от собствеността на приватизираните фирми в ръцете на работническите колективи. В някои случаи, какъвто е Московският вентилаторен завод (МВЗ), икономическите условия водят до постепенно намаляване на трудовата собственост и концентрирането ѝ сред мениджърите на фирмата и външните инвеститори. Основният проблем на предприятието преди началото на приватизацията му е осигуряването на материали и основни компоненти за продукцията след разпада на бившия СССР. Повечето от търговските му партньори се намират в границите на други, вече независими републики като Естония и Украйна. Ръководството на фирмата решава да продаде част от своите акции по номинал на тези два свои редовни доставчика, за да поддържа техния икономически интерес и за в бъдеще. Акционерният капитал в размер на 6,5 млн. рубли е разпределен в 6500 акции по 1000 рубли всяка. Приватизацията на завода води до логичната концентрация на акции в ръцете на работниците. След значително увеличение на производството управлението решава да пусне нови акции, като лично то получава външен кредит, за да изкупи по-значителната част от тях. Така съотношението между управление, чуждестранни инвеститори и работници се променя от 35:15:50 на 50:20:30, което вече позволява реалното реструктуриране на фирмата. Инвестират се допълнителни средства в приватизацията на някои по-малки производители на подобна продукция, търси се специализация на производството и ефективност в дейността на новата фирма и на вътрешния, и на външния пазар.

Според някои оценки, руската приватизация даде възможност на изключително ниски цени да се продадат редица печеливши предприятия, като например „Хидропривод“.

Неговата приватизационната цена е 3,5 пъти по-ниска от регистрираната печалба през първата година след приватизацията.

Случаят с „Уралмаш“ е само едно потвърждение за по-изгодните позиции на стопанските ръководства за участие в приватизацията. Само през 1992 г. този промишлен гигант с персонал около 30 000 души е реализирал промишлена продукция за 7 млрд. рубли. Самият той е акционер в Уралската търговско-промишлена банка, има и дялови участия в няколко търговски дружества. Акционерният капитал на фирмата беше оценен на 1803,2 милиона рубли, разпределен в 1 352 393 обикновени и 450 798 привилегирани акции. Преди началото на приватизационния процес финансовото положение на предприятието е доста неблагоприятно - 1964 млн. рубли краткосрочни задължения и около 100 млн. стари кредити. Вземанията от клиенти са над 1500 млн. рубли. През 1992-ра „Уралмаш“ завършва с печалба от 1650 млн. рубли и през следващата година е приватизиран чрез вариант 1. През юни един от най-богатите хора в Русия добро-1 волно призна, че е успял да изкупи 18,5% от акциите на фирмата, което му гарантира сериозно икономическо влияние върху дейността ѝ. На това никой от „Уралмаш“ не се противопостави,

Резултатите от руската масова приватизация

Както се вижда, колективното децентрализирано изкупуване на държавните предприятия чрез ваучъри е основната форма на руската масова приватизация. Независимо от проблемите, които ражда подобна приватизационна схема, може да се твърди, че тя направи пазарните реформи в страната необратими. Колективното изкупуване е един междинен етап, който всяка отделна фирма ще трябва да изживее. Пазарните условия и тяхната икономическа логика ще определят новите структури на всяко предприятие поотделно, а с това и реалния успех на руската масова приватизация като цяло.

Резултатите от парламентарните избори през декември 1993 г. поставиха хода на икономическата реформа на изпитание, но не промениха решителното намерение на президента Елцин да продължи избрания модел на приватизация. Чрез ваучъри бяха продадени предприятия и във възлови стопански сектори като телекомуникациите, производството на електроенергия и газ. Търговията с техните книжа засега се извършва главно „на гише“, т.е. нейният размер е неизвестен. Въпреки това, чуждестранни компании и големи инвестиционни фондове с интерес очакват нормализиране на търговията с акции на руски приватизирани фирми. Масовите продажби на държавни предприятия приключиха на 1 юли. Очаква се с президентски декрет да се регулира ситуацията и да се внесе ред в търговията с ценни книжа като се въведат определени стандарти.

Подобно на всички страни, избрали пътя на масовата приватизация, в Русия съществуват инвестиционни фондове. Липсата на регламентация на тяхната дейност е основен фактор за дискредитиране на процеса. Известен проблем се създава от огромния брой инвестиционни фондове, стремящи се да привлекат ваучърите на дребните инвеститори с различни нереални оферти като, например, годишна лихва от 1000% и т.н. Вече има редица скандални случаи на фалити и бягства на фондови мениджъри зад граница. Засега инвестиционните фондове в Русия не успяха да заемат това място, което си спечелиха фондовете в Чехия и Словакия. Наскоро приватизираните предприятия не дават признаци на съживяване и спадът в руската индустрия продължава да е значителен - 25% за първото тримесечие на 1994 г.

Икономическата криза и хиперинфлацията обаче са идеална среда за спекулации и висока възвръщаемост на инвестициите с неколнократна печалба. Само от преизчисляването стойността на предприятията през януари 1992 г. досега цените са нараснали с 105 пъти. Независимо от това обаче, цената на чековите книжки (ваучърите) на вторичния пазар непосредствено преди края на ваучърната приватизация се движеше между 35 и 42 хил. рубли (едва 4 пъти над номиналната стойност), което показва, че голяма част от хората нямат доверие в процеса. Все пак, към своя край руската масова приватизация дава удивителни по размер цифри. Продадени са 80 000 малки търговски обекта и предприятия и 14 000 фирми, създадени са над 40 млн. нови собственици. Дали това е нещо повече от аритметика, ще покаже времето. Основната политическа цел е вече

постигната. Огромна част от гражданите на Русия станаха собственици. Те няма да позволят връщане към старите методи на управление, което е солидна гаранция за хода на по-нататъшните политически и икономически промени. Според признанията на архитекта на руската приватизация Анатолий Чубайс ваучърната приватизация е повече или по-малко политическо средство, целящо да засее семената на капитализма в общественото съзнание, но тя прави твърде малко за реструктуриране на икономиката.

След края на ваучърната приватизация в Русия се налага изводът, че големи дялове от акциите на отделните предприятия много по-често са станали собственост на един или няколко крупни инвеститори, отколкото на хиляди дребни акционери. Тези крупни инвеститори в руския случай са най-вече директорите на предприятията, инвестиционните (чекови) фондове, посредници-спекуланти, очакващи да продадат акциите с печалба.

Сега в Русия се подготвя вторият етап на приватизация, чийто основни цели са създаването на стратегически собственици на предприятията. Затова пакетите от акции, останали все още държавна собственост, ще бъдат продавани чрез т.нар. „инвестиционни конкурси“ или на търгове, където ще се търси купувач на над 51% от акциите. С цел решаване проблемите със задлъжнялостта банките ще могат да предизвикват продажбата на обявени в несъстоятелност предприятия. Предвижда се до 30% от акциите да бъдат предлагани на дребни инвеститори срещу пари.

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ

	12/92	1/93	2/93	3/93	4/93	5/93	6/93	7/93	8/93	9/93	10/93	11/93	12/93	1/94	2/94	3/94	Общо
Продадени предприятия	18	106	199	438	615	585	905	915	894	793	962	935	1,021	656	630	648	10320
Брой работници в тях (в хил.)	44	183	206	538	825	648	821	775	931	870	925	1,162	1,096	628	1,286	2,345	13,285
Региони, в които са проведени ваучърни търгове (с натрупване)	8	26	40	57	69	72	79	81	81	82	82	82	82	83	85	86	86
Използвани ваучъри за закупуване на акции (в хил.)	158	151	628	2,207	4,236	4,388	4,345	7,032	4,268	4,831	4,624	2,893	3,509	3,037	3,370	5,252	54,930

Източник: Business Central Europe/June 1994

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Обзор приватизации: густая атмосфера ожидания - конец первого этапа приватизации (ваучерного) состоялся не вполне, начало Второго этапа (постваучерного), тоже пока не состоялось. Коммерсантъ, бр. 25, 12 июля 1994, с. 54-61.

A. Ben-Ner, *Organizational Reform In Central and Eastern Europe. A Comparative Perspective*, Annals of Public and Co-operative Economy, No. 64 (3), p. 329-365.

T. Buck, I. Filatotchev, M. Wright, *Buy-outs and the Transformation of Russian Industry*, Center for Management Buy-outs Research, University of Nottingham, 1993.

Business Central Europe, November 1993, p. 60-61.

S. Cohen, A. Schwartz, *Privatization In the Former Soviet Empire. The Tunnel at the End*

of the Light, American Prospect, No. 13, Spring 1993.

B. Djelic and N. Tsukanova, *Voucher Auctions: A Crucial Step toward Privatization*, RFE/RL Research Report, Vol. 2, No. 30, 23 July 1993, p. 10-19.

J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Privatization in the Transition to Market Economy*, 1993.

I. Filatotchev, T. Buck, M. Wright, *Privatization and Buy-outs in the USSR*, Soviet Studies, Vol. 44, No. 2, p. 265-282.

R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle et al, *The Privatization Process In Russia, Ukraine and the Baltic States*, 1993.

R. Frydman, E. Phelps, A. Rapaczynski, A. Schleifer, *Needed Mechanisms of Corporate Governance and Finance In Eastern Europe*, Economics of Transition, 1(2), p. 171-207.

W. Gumpel, *Die politische und wirtschaftliche Entwicklung in den zentralasiatischen Turkrepubliken*, Berichte des Institute fuer Wirtschaft und Gesellschaft Ost- und Suedosteuropas, Maerz 1994.

L. Nelson and I. Kuzes: Coordinating the Russian Privatization Program. In: RFE/RL Research Report, Vol. 3, No. 20, May 1994, p. 15-28.

Stockholm Institute of Economics, *Key Economic Indicators 1991 -Third Quarter 1993*, 1993.

M. Weitzman, *Privatization Process in Eastern Europe*, 1993.

МАСОВАТА ПРИВАТИЗАЦИЯ В БИВШИТЕ СЪВЕТСКИ РЕПУБЛИКИ

В останалите бивши съветски републики приватизацията също е в процес на провеждане или се подготвя нейното извършване чрез ваучъри.

Украйна

Вследствие на разпадането на СССР и на некомпетентно управление най-голямата от тези републики - Украйна, е в твърде тежка икономическа криза. Още през пролетта на 1992 г. беше гласуван пакет от приватизационни закони, изготвени от Володимир Лановий, тогавашен министър на приватизацията и икономическата реформа. Планираше се продажбата на предприятия да стартира през втората половина на 1992 г., но това не стана. Според закона, всеки украинец получава ваучър с номинал 30 000 карбованци, който се индексира според инфлацията и не може да се продава. Срещу него гражданите могат да закупуват акции в предприятията или в инвестиционните фондове, които нямат право да придобиват контролния пакет акции на дадено предприятие. За разлика от Русия, възможността за безплатно участие на работници и мениджъри е ограничена. Този проект за масова приватизация обаче беше отхвърлен от стария парламент малко преди неговото разпускане през 1993 г. и масовата приватизация така и не започна.

Досега са извършени само няколко „пилотни“ продажби. А в края на юли 1994 г. парламентът в Киев взе решение за временно прекратяване на приватизацията.

Казахстан

В Казахстан схемата за масова приватизация предвижда всеки жител, независимо от възрастта, да получи 100 инвестиционни купона, които са непродваеми и могат да бъдат единствено подарени на най-близък роднина. Те могат да се разменят за акции на инвестиционни фондове, които вече собствениците им имат право да продават.

40 инвестиционни фонда получават 51 % от акциите на над 10 000 предприятия в страната, други 10% остават за персонала, а останалите са държавна собственост.

Подобно на Полша, фондовете ще бъдат управлявани от подбрани от държавата професионални мениджъри. Собствениците на ваучери ще имат право на глас във фондовете. Възловите сектори на икономиката са изключени от схемата за масова приватизация. За тях ще се търсят отделни купувачи. През 1993 г. правителството на Казахстан възложи на консорциум от западни консултантски фирми да провеждат проучвания на стратегическите сектори и да помагат при пилотните проекти.

Литва

От прибалтийските държави най-напреднала в осъществяване на масовото раздържавяване е Литва. От февруари 1991 до април 1994 г. са приватизирани 4500 предприятия или 69% от всички, включени в програмата за масова приватизация. Повечето от тях са намерили купувач на търгове, където участието, подобно на Чехословакия, се провежда на кръгове. Ваучъри са получили право да придобият 1,5 млн. граждани, като за всяка книжка те са заплатили 5% от номиналната ѝ стойност. Ваучърите в Латвия са разпределяни според критерия колко дълго е пребивавал отделният гражданин в страната. Допълнителни ваучъри получават хората с национализирана собственост и репресираните по политически причини. Освен акции, с ваучъри могат да се закупят жилища и земя.

Естония

Първоначално в Естония приоритет имаше пазарната приватизация. В момента се предвижда около 20% от акциите на предприятията да се продадат срещу ваучъри, като и тук реституцията се осъществява в рамките на масовата приватизация.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- A. Ben-Ner, *Organizational Reform in Central and Eastern Europe. A Comparative Perspective*, Annals of Public and Co-operative Economy, No. 64(3), p. 329-365.
- T. Buck, I. Filatotchev, M. Wright, *Buy-outs and the Transformation of Russian Industry*, Center for Management Buy-outs Research, University of Nottingham, 1993.
- S. Cohen, A. Schwartz, *Privatization in the Former Soviet Empire, The Tunnel at the End of the Light*. American Prospect, No. 13, Spring 1993.
- B. Djelic and N. Tsukanova, *Voucher Auctions: A Crucial Step toward Privatization*, RFE/RL Research Report, Vol. 2, No. 30, 23 July 1993, p. 10-19.
- J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Privatization in the Transition to Market Economy*, 1993.
- The Economist, *A Survey of Ukraine*, May 7th 1994.
- I. Filatotchev, T. Buck, M. Wright, *Privatization and Buy-outs In the USSR*, Soviet Studies, Vol. 44, No. 2, p. 265-282.
- R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle et al, *The Privatization Process In Russia, Ukraine and the Baltic States*, 1993.
- W. Gumpel, *Die politische und wirtschaftliche Entwicklung in den zentralasiatischen Turkrepubliken*, Berichte des Instituts fuer Wirtschaft und Gesellschaft Ost- und Suedosteuropas, Maerz 1994.
- T. Kuzio, *Ukraine: The Unfinished Revolution*, European Security Studies No. 16, London 1992.
- L. Nelson and I. Kuzes: *Coordinating the Russian Privatization Program*. In: RFE/RL Research Report, Vol. 3, No. 20, May 1994, p. 15-28.
- M. Weitzman, *Privatization Process in Eastern Europe*, 1993.

ПРИВАТИЗАЦИЯТА В УНГАРИЯ

Унгария безспорно е страната, привлякла най-много чуждестранни инвестиции до момента - над 6 млрд. долара, или 1/3 от всички чуждестранни вложения в реформиращите се страни. Този несъмнен успех за страната, обаче, се съпровождаше с

продължителен икономически спад и забавяне изпълнението на предварително поставените цели за протичане на приватизацията. Спечелилият изборите през 1990 г. Унгарски демократически форум (УДФ) си постави за цел до 1995 г. 50% от държавната собственост да се трансформира в частна. Измежду реформиращите се страни единствено унгарското правителство и парламент имаха възможността да управляват до края на пълния си 4-годишен мандат. Въпреки усилията на тези институции и немалките успехи, досега голяма част от земята все още не е върната на собствениците (в общи линии се запазва кооперативното ѝ обработване). Дребният частен сектор все още не може да се откъсне от държавния, тъй като ползва 2/3 от помещенията под аренда.

До края на 1992 г. едва 8,3% от активите на държавните предприятия бяха приватизирани. Само 1/10 от 2000 държавни предприятия се продадоха. Пазарната приватизация даде известен резултат, но чужденци купиха над 2/3 от предложените за продажба активи на предприятия, при това най-доброто от унгарската индустрия. Силното влияние на чуждестранния капитал създаде известно напрежение и обществено недоволство спрямо управляващите партии. Основната последица от грешките на дясноцентриската коалиция предопределиха резултатите от изборите през май 1994 г., спечелени от левицата.

Икономическите реформи и приватизацията в Унгария

Унгария имаше привилегията да бъде единствената източноевропейска страна, в която приватизацията, в широкия смисъл на това понятие, започна далеч преди демократичните промени през 1989 г. Още през 50-60-те години се правеха опити за децентрализиране на управлението на промишлените предприятия. Издаденият през 1962 г. специален указ на унгарското правителство постави като основна задача пред икономиката на страната „децентрализацията на средствата за производство и тяхното по-ефективно използване“. Тогава в предприятията бе създадена институцията „управителен съвет“, като помощен и консултативен орган на генералния директор. Тези опити за демократизация на икономиката се оказаха благоприятна предпоставка за въвеждането на „новия икономически механизъм“ (НИМ), приет в Унгария през 1968 г. Той представляваше качествено нов подход за решаване проблемите на социалистическата икономика. Класическото администриране и задължителните производствени планове на всяка производствена единица бяха заменени с косвен контрол чрез финансово-икономически механизми. Това беше опит за въвеждане на пазарни структури в рамките на социалистическото планоно стопанство.

Въведената през 1984 г. система на самоуправление за голяма част от унгарската промишленост и създаването на така наречените „съвети на предприятията“ още повече затвърдиха водещата роля на унгарските мениджъри. Половината от членовете на тези съвети се избираше от работниците, 1/3 се излъчваше от самото ръководство, един представител се определяше от отрасловото министерство, а останалите членове се назначаваха от директора. Подобна схема предполага висок контрол от страна на работниците, но в най-голяма степен засилва позициите на мениджмънта в предприятията.

Законът за фирмите от 1988 г. предостави на съветите на предприятията и на директорите права да се разпореждат с държавната собственост. Те имат право да създават дъщерни фирми и да влизат в съдружие с други предприятия. Преобразуването (корпоратизацията) недържавните производители започна през 1989 г. с приемането на Закона за трансформация на предприятията, което сведе до минимум контрола на държавата върху дейността им. Държавната собственост на една нова фирма вече се разпределяше между държавни банки, фирми и институции.

В този смисъл може да се твърди, че унгарската приватизация започна още преди демократичните промени в страната през 1990 г. Когато новото некомунистическо правителство дойде на власт, така известната унгарска „спонтанна приватизация“ вече бе започнала и в значителна степен определи по-нататъшното развитие на целия приватизационен процес.

Въпреки всичко това, в етапа на прехода към реално пазарно стопанство Унгария има своите икономически проблеми. Концентрацията на промишленото производство е твърде висока в сравнение с другите реформиращи се страни. В 200-те най-големи

промишлени предприятия са концентрирани 58% от държавната собственост и 17% от заетите в страната. Държавната собственост е доминираща и произвежда 65% от БВП.

Външният дълг в размер на близо 22 млрд. долара е акумулиран главно в края на 70-те години и прогресивно нараства през следващите десет. Това е и един от най-острите проблеми на унгарската икономика, която е относително стабилна. Брутният вътрешен продукт спадна само с 4% през 1990 и с 11% през 1991 г. През 1993-та този спад беше сведен до 2%. Промисленото производство се сви рязко - най-вече в тежката промишленост - съответно с 10% и 20% през 1990 и 1991 г. За 1993 г., обаче, спадът е само 4%. За либерализация на цените в Унгария трудно може да се говори, ако се имат предвид традиционните ценови шокове в другите източноевропейски страни. Инфлацията за последните 4 години се движеше в рамките на 20-30%, като беше най-висока през 1991 г. - 34%, а най-ниска през 1993 - 21%. Бюджетният дефицит през 1989 г. беше 13%, намалявайки постепенно до 7% през 1992 и 1993 г.

Законът за фалитите, влязъл в сила в началото на 1992 г., значително намали вътрешния дълг на предприятията, който от декември 1990 до ноември 1991 г. нарасна с около 70 млрд. форинта (900 млн. долара). Законът предвижда задължителното обявяване на фалит в случай, че в продължение на три месеца дадено предприятие не може да покрие своите задължения. Само за четири месеца - до края на април 1992 г. - 381 предприятия бяха обявили фалит, а други 883 бяха в процедура на ликвидация.

Либерализацията на външната търговия беше започната още от предишното правителство на социалистическата партия и целеше пряко намаляването на външния дълг на страната. На първия етап - от 1 януари до края на 1989 г., беше либерализирана около 40% от външната търговия, главно на машини и електроника. Една година по-късно беше премахнат държавният монопол върху търговията с продукти на химията и металургията. Към този списък през 1991 г. бяха добавени горивата, някои хранителни продукти, целулоза, памук, мед и други. Главно с квоти се ограничаваше вноса на конкуриращи унгарските производители стоки, като храни, текстил, обувки, дрехи, тютюн и други.

Още през 1990 г. Унгария се противопостави на бартерната търговия с бившите социалистически страни и по-късно стана инициатор за разпускането на СИВ. Това доведе до реструктуриране на износа ѝ, в който дялът на източноевропейските страни само за една година спадна от 46% (1990 г.) на 21% (1991 г.). Пропорционално се увеличи износът за развитите страни - от 47% на 70% за същия период. В крайна сметка, износът срещу твърда валута се увеличи с 40%. Едновременно и вносът на Унгария нарасна и през 1992 г. страната успя да постигне за първи път износът в твърда валута да е равен на вноса.

Конвертируемостта на форинта също не представляваше сериозен проблем. Независимо от някои ограничения за купуване на твърда валута от частни лица, още през 1989 г. на всички банки бе разрешена търговията с валута. Предвижда се през 1994 г. форинтът да стане не само вътрешно, но и външно конвертируем.

Ускоряване на приватизацията след 1989 г.

Приватизацията беше съществена част от икономическата програма за реформи на унгарското правителство след 1989 г. Понятието приватизация има широк смисъл в Унгария и включва демонополизацията, деконцентрацията и децентрализацията на държавните предприятия, а не само прехвърлянето на собствеността от държавата върху частни лица.

Администрираната и централизирана приватизация беше невъзможна при съществуващите в страната реалните пазарни условия. Както в повечето страни в преход, така и в Унгария преобразуването (комерсиализацията) е първият етап на приватизацията, осъществявана по Закона за трансформация на държавните предприятия (1989 г.). Законът дава възможност както за пълно, така и за частично преобразуване, като последното се свързва главно със създаването на дъщерни фирми или на други форми за съвместна дейност. За разлика от България, където преобразуването на държавните предприятия в търговски дружества не беше свързано с пълно изясняване на правния статут на собствеността, в Унгария основната цел на тази процедура беше именно да уточни и разреши тези проблеми. Така предварително беше елиминирана една от основните пречки на приватизацията - претенциите за собственост от различни лица върху

раздържавяваните обекти.

За разлика от другите източноевропейски страни, в Унгария преобразуването започна още през 1987 г. финансов стимул за осъществяването му беше намаляването на данъка върху печалбата с 50% за 3 години на новите икономически единици. Държавните мениджъри можеха чрез прехвърляне на активите на своите предприятия да създават нови фирми, за което получаваха определен дял от техните акции. По тази схема към средата на 1990 г. около 40% от държавните предприятия бяха предоставили 10% от своето имущество на подобни нови дъщерни фирми. Допълнително към края на 1989 г. всяко десето промишлено предприятие в страната бе трансформирано в акционерно или дружество с ограничена отговорност. В този смисъл пълното или частично преобразуване на държавните предприятия се разглежда като съставна част на унгарската спонтанна приватизация.

Самоприватизацията бе икономически логично продължение, както на корпоратизацията на отделните икономически единици, така и на предоставеното още през 1984 г. право на самоуправление чрез съветите в отделните предприятия. В този случай, предприятията следваше да ползват услугите на независим консултант, упълномощен за това от Агенцията за държавна собственост. Освен оценката, консултантските фирми подготвят и продажбата на фирмата, за което получават определен процент от постигнатата цена. Сделката се признава от Агенцията, освен ако не са нарушени основни нормативи и уредби.

Както повечето страни в преход, така и Унгария извърши малката приватизация. Първоначално 200 малки предприятия (с под 300 души работници и стойност на дълготрайните активи до 300 млн. форинта) станаха обект на самоприватизация. След успеха на първата вълна, във втората вече бяха включени 600 производствени единици, чиято стойност може да достига 1 млрд. форинта. Така бяха приватизирани малкият и средният сектори на унгарската държавна икономика.

Особено място в унгарската спонтанна приватизация заемат сме-сените дружества, като една от основните форми за нейното осъществяване. Доскоро Унгария, независимо дали това е държавно или частно предприятие, запазваше правото на управление над новосъздадената икономическа единица. Привлечените през 1993 г. преки чуждестранни инвестиции са над 2 млрд. долара, от които 60% (1,2 млрд.) са инвестирани в смесени дружества. От 1989 до 1993 г. делът на чуждестранния капитал в смесените дружества нарасна от средно 24% на 73%. По този начин Агенцията за държавна собственост бе поставена в ролята главно на статистик, регистриращ приватизационните сделки. За това способстваха както успехът на унгарската спонтанна приватизация, така и провалът на първата централизирана програма за активна приватизация.

Пазарна приватизация с масово участие на местни купувачи

Първоначално унгарската приватизация в нейния „спонтанен“ вариант се развиваше на базата на закони, приети още преди 1990 г. В желанието си да ускори приватизационния процес и да възвърне поне част от загубените позиции на държавата в икономическата сфера първото несоциалистическо правителство промени част от старите и прие три нови закона.

За целта беше създадена и Агенцията за държавна собственост която трябваше да гарантира прозрачност на приватизационните сделки, да въведе конкурсен елемент при осъществяването им и да ограничи нарушенията, най-вече в оценката на отделните предприятия. Основните задачи на Агенцията са:

- защитата на държавната собственост в хода на приватизацията;
- контрол върху дейността на преобразуваните фирми;
- разработване на конкретни приватизационни програми;
- търсене на външни инвеститори за участие в приватизацията на отделни обекти.

В изпълнение на поставените й задачи Агенцията разработи две „Програми за активна приватизация“. Първата от тях беше обявена през септември 1990 г. и включваше 20 големи унгарски предприятия в добро финансово състояние. Агенцията много разчиташе на това свое първо представяне на приватизационния пазар. Очакваната бърза продажба на тези фирми не се осъществи, независимо че в оценката им участваха най-добрите консултантски и одиторски фирми от цял свят. Основната причина за това беше

предимно в централизирания подход при осъществяването на приватизацията. За да не бъде обвинена, че продава държавна собственост на безценица и за да получи по-висока комисионна за своите служители. Агенцията силно завиши цените на отделните фирми.

В периода от подбора на предприятията до момента на тяхната продажба унгарската икономика бе в рецесия, което се отрази и върху икономическото състояние на предложените за приватизация обекти. Самите западни консултантски фирми срещнаха сериозна вътрешна съпротива от страна на предприятията при тяхната оценка. В резултат на това до януари 1992 г. не бе осъществена нито една реална приватизационна сделка от запланиваните двадесет.

Втората програма на активна приватизация бе насочена към така наречените „черупкови“ предприятия. Последните включваха 115 холдинга или самостоятелни фирми, които бяха прехвърлили в процеса на преобразуване над 51% от имуществото си в дъщерни или смесени дружества с чуждестранно участие. В тази ситуация те бяха изпразнени от реално икономическо съдържание и съществуваха главно от дивидентите, получавани за своето участие. Това беше значително по-реалистичен проект на Агенцията, чрез който тя се превърна в регулатор на приватизацията.

Съществени за самоприватизацията се оказаха колективните преференции, които бяха предоставени на работниците и мениджърите с цел изкупуването на своето предприятие. Последните имат право да закупят преференциално 20% от акциите на фирмата с 90% намаление и обикновени акции с 50% намаление, като сумарната преференция не може да надвишава 10% от акционерния капитал. При желание от страна на колектива за изкупуване на по-голяма част от предприятието търговските банки предоставяха така наречения „Е-кредит“, който беше гарантиран от Националната банка на Унгария. Този преференциален целеви кредит се получава при депозит в банката на 10% от неговата обща стойност, които средства групата-заявител трябва да даде от своите собствени спестявания. Лихвата по него е само 7% с възможност за изплащане до 15 години (на практика в повечето случаи от 5 до 8 г.) с 2-годишен гратисен период. Плащането на главницата и лихвите по този кредит се признават за разход и не се облагат с данък. Масовото използване на Е-кредита показва вярната посока, в която можеше да се развива по-нататък унгарската приватизация и през 1992 г. беше приет Закон за използването на ЕСОП модели (работническо изкупуване).

Той предвижда използването им както при приватизацията, така и при преобразуването на държавните предприятия. Колективът може да изкупи само част от предприятието по метода ЕСОП, като за създаването на подобен модел е необходимо съгласието на 1/4 от работниците. Избира се и съответен организационен комитет, който изготвя подробен приватизационен проект за даденото предприятие, включително и за работническото дялово участие чрез ЕСОП. Проектът следва да бъде одобрен от органите за управление, а регистрацията в съда на самия ЕСОП е възможна, само ако 40% от работниците го подкрепят на общо събрание на колектива. Така регистрираният ЕСОП в рамките на дадено предприятие трябва предварително да има определен източник на постъпления, в повечето случаи част от печалбата на приватизираната фирма преди облагането ѝ с печалба. Самите условия за изплащане на изкупеното държавно имущество чрез ЕСОП са сходни с тези на Е-кредита. Единствено срокът на изплащане е намален на 10 години.

През 1993 г. Агенцията за държавна собственост продаде активи на стойност 846 млн. долара. От тях едва 250 млн. на чуждестранни купувачи при 900 млн. пряко чуждестранно участие през 1992 г. Това показва, че стремежът е към продажба на предприятията на самите унгарци. Решаващи в случая са кредитните преференции, предоставени на населението.

Както се вижда, в Унгария също се осъществи масова приватизация, но не като безплатна, бонова или фондова. Силно децентрализираният подход при реализацията ѝ, реалните пазарни условия, при които работят икономическите субекти в тази страна, и относително високата стабилност на икономиката в периода на прехода предопределиха „спонтанния“ ѝ характер и обрекоха на неуспех всеки изкуствен опит за осъществяването на административно и бюрократизирано раздържавяване.

Държавна собственост се трансформира в частна чрез използването на кредит или срещу компенсационни бонове. В търсенето на местни инвеститори Агенцията имаше

успех при осъществяването на приватизационната техника „management buy-out“ - изкупуване на предприятието от ръководството му. В редица случаи през 1993 г. са били отхвърлени изгодни предложения на западни фирми в замяна на продажба на мениджмънта, което стана и вследствие на обществения натиск. Често този подход не доведе до положителен резултат. Така например, работниците и мениджмънтът, станали собственици на пивоварния завод „Канижа“, не успяха да намерят свеж капитал, което само за година доведе до спад на продажбите с около 40%. В крайна сметка новите собственици бяха принудени да продадат целия си дял на финансовата групировка „Банкар“. Тя от своя страна веднага намери купувач за 30%-ен дял в лицето на британска финансова групировка.

Унгарската бонова приватизация

Необходимостта от масовизиране и по-широко участие на унгарските граждани в приватизацията доведе до значителни противоречия. Пазарният модел стана причина Унгария да привлече значителни чуждестранни инвестиции и затова особено финансистите не желаеха промяна на установения подход в приватизацията. Спадът на популярността на партиите от управляващата коалиция и нарастващият натиск да се спре разпродаването на икономиката на чужденци, обаче, накара правителството да търси решение за по-масово участие на населението в раздържавяването.

През март 1993 г. Агенцията за държавна собственост представи проект за нова стратегия в процеса на приватизация. Според него пълнолетните унгарски граждани получаваха възможност да участват в приватизацията срещу кредит, заплащайки първоначално минимална сума за съответния сертификат (ваучър). Програмата целеше да разпреди 120 млрд. форинта (1,165 млрд. долара) във вид на акции в 70 предприятия през следващите 5 години. Всеки гражданин получаваха възможност да вземе заем от 100 000 форинта с 5-годишен гратисен период, с който може да закупи акции. Условието е тези акции да се търгуват свободно едва след погасяване на заема. За да предизвика обществен интерес, Агенцията предложи наскоро твърде интересни предприятия. Първите четири обекта, включени в схемата, бяха хотелската верига „Панония“, бирената фабрика „Шопрони Шьордър“, „Глобал“ и „Панонпласт“. Всички те имат добри баланси и стратегическо чуждестранно участие.

Този модел се различаваше от чешкия по това, че не се предвижда създаването на посредници като инвестиционните фондове, както и че той не заместваше пазарния подход, а само го допълваше.

Разбира се, опозицията видя във въвеждането на тази нова стратегия опит за купуване на гласове за изгубилото популярност правителство. Непосредствено след изборите представители на победилите социалисти заявиха, че ще спрат този начин на раздържавяване. Все пак е възможно тази схема да даде някакъв резултат, но едва ли той ще бъде задоволителен за мнозинството от унгарците. Затова може да се очаква, че до края на 1994 г. новото правителство на социалисти и либерали ще предприеме други инициативи за масовизиране на приватизацията. Засега премиерът ДюлаХорн се обяви категорично против компенсационните бонове (на обща стойност 780 млн. долара), давани като обезщетение на бивши собственици и репресирани от 1939 до 1989 г. за участие в приватизацията, които обаче можеха да се разменят и срещу пари. Според него тази схема обслужвала не засегнатите, а черноработниците.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Privatization in the Transition to Market Economy*, 1993.
- R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle et al, *The Privatization Process in Central Europe*, 1993.
- S. Green and D. Berry, *Cultural, Structural and Strategic Change In Management Buy-outs*, 1991.
- I. Major, *Privatization in Hungary: Principles and Practices*, Stockholm Institute of Soviet and East European Economics, Working Paper No. 20, 1992.

K. Okolicsanyi, *Hungary Plans to Introduce Voucher-type Privatization*. RFE/RL Research Report, Vol. 2, No. 17, 23 April 1993, p. 37-41.

J. Sunley, *Hungary: The Triumph of Compromise*, European Security Studies 19, London, 1993.

P.Valentiny, T.Buck, M.Wright, *The Pricing and Valuation of Public Assets: Experience in the UK and Hungary*, Annals of Public and Voprorate Economy, Vol. 63, No. 4, p. 601-619.

M. Weitzman, *Privatization Process in Eastern Europe*, 1993.

ПРИВАТИЗАЦИЯ НА ДЪРЖАВНИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УНГАРИЯ

	1990	1991	1992	1993 (към 30. IV.)
Брой приватизирани предприятия	27	218	602	760
Номинална стойност (млрд. фор.)	26.19	345.07	645.00	650.85
Приходи общо: (млрд. фор.)	0.7	30.4	67.6	30.0
Вт.ч.:				
Форинти в брой	0.2	4.8	17.5	8.8
Срещу дълга	-	1.0	9.1	9.8
Валута	0.5	24.6	40.0	11.2
Компенсационни купони	-	-	2.3	3.5

Източник: „Унгарската реформа“, Г. Бакош, сп. „Икономика“/ май 1994 г.

РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРИВАТИЗАЦИЯТА В УНГАРИЯ (Към 30.IV.1993г.)

	Планирано (А)	Реализирано (В)	% (А/Б)
Брой предприятия	2200	760	34
Номинална стойност (млрд. фор.)	2200	650.8	32
Реални приходи общо (млрд. фор.)	—	128.5 (юли 1993 г.)	-

Източник: „Унгарската реформа“, Г. Бакош, сп. „Икономика“/ май 1994 г.

ПРИВАТИЗАЦИЯТА В СЛОВЕНИЯ

В индустриално отношение Словения беше най-развита сред бившите републики на Югославия. Въпреки кратката война за независимост и последвалия спад в

производството и външната търговия, 2-милионното словенско население остава с най-висок жизнен стандарт в Източна Европа. Икономиката запазва експортната си ориентация и през 1993 г. обемът на външната търговия достигна близо 11 млрд. долара без бившите югославски републики. През същата година статистиците отбелязаха дори 1% прираст на БВП, който се очаква да се запази и през 1994 г. От 1990 г. до края на септември 1993 г. размерът на чуждестранните инвестиции в Словения достигна около 950 млн. долара (най-голям инвеститор е Германия, следвана от Австрия и Италия), като в последните 2 години се забелязва спад поради разпадането на Югославия и войната в Босна и Херцеговина. От тях около 240 милиона долара са вложени за закупуване на вече приватизирани предприятия.

Приватизацията в Словения се забави поради ред причини, основните сред които са разпадането на югославската федерация и неспособността на първото демократично правителство да приеме закон за приватизацията. Още през декември 1990 г. беше създадена Агенция за реструктуриране и приватизация, но тя нямаше възможност да обяви процедура за приватизация на дадено предприятие без подобно решение да бъде взето от работническия съвет или мениджърите.

След вторите свободни парламентарни избори разпределението на политическите сили се промени в значителна степен. Управляващата коалиция, включваща широка палитра от либерали до партията на бившите комунисти, избра варианта първо реструктуриране на индустрията, а след това ускорена приватизация. Причината за това е в т.нар. „система на самоуправление“, предоставяща на мениджърите и работниците голяма самостоятелност при ограничена държавна намеса. През ноември 1992 г. беше приет Законът за преобразуване на собствеността, очертава законната рамка на приватизацията. Той беше допълнен през юни 1993 г.

Процесът на приватизация предвижда разпределението на 40% от обикновените акции на реструктурираните предприятия в определени държавни фондове. По 10% се предвиждат за Компенсационния (Реституционния) и Пенсионния фондове, а 20% - за фонд „Развитие“. По-следният по-късно ще прехвърли своята собственост на различните инвестиционни фондове, които ще получат акциите в замяна на сертификатите за собственост (ваучърите), раздадени на всички граждани. В зависимост от възрастта си всеки словенец получава сертификат с номинална стойност, равняваща се на сума от 4000 до 6000 германски марки. До средата на тази година лиценз ще получат около 70 инвестиционни фонда, подобни на тези в Чехия. За разлика от чешките фондове, обаче, словенските няма да бъдат ограничавани в размера на дела, които те могат да придобият в отделно предприятие. Единственото условие е, че фондовете не могат да вложат повече от 10% от своя портфейл в него.

Законът за приватизация предоставя възможност за широко участие на персонала в раздържавяването на предприятията. Мениджъри и работници биха могли чрез вътрешно изкупуване да придобият до 60% от активите на фирмата, в която работят. Това включва закупуване до 20% чрез сертификати за собственост (ваучъри) и други 40% чрез закупуване на акции с 50% отстъпка. В този случай част от акциите трябва да се платят незабавно, а остатъкът - в рамките на 4 години. Акциите, придобити срещу ваучъри или закупени с отстъпка, не могат да се препродават в продължение на три години.

Законът позволява и използването на редица други техники като открита (публична) продажба на акции, открит търг или конкурс. Фирмите са свободни да избират техниката за раздържавяване или да комбинират няколко техники, но цялостната програма за преобразуване на собствеността трябва да бъде одобрена от Агенцията за приватизация в срок от 30 дни. Когато чуждестранен инвеститор пожелае да придобие предприятие или дял от него на стойност по-голяма от 10 млн. еко, е нужно и одобрение от страна на правителството.

Чрез техниката „management buy-out“ досега са приватизирани 6 фирми, сред които най-голямо е химическото предприятие „ЮБ“. Очаква се тази техника да има голям успех именно поради системата на самоуправление. Акциите на няколко предприятия бяха предложени за открита продажба. Към някои от тях, като фармацевтичната „Лек“, бе проявен неочаквано голям интерес. За предложените 35% от акциите се бяха записали 2 пъти повече желаещи. Повечето от ценните книжа бяха придобити срещу ваучъри, т.е. не могат да се продават през следващите 3 години.

Словенската приватизация съчетава различни техники, като основен приоритет се дава на социалния тип (чрез ваучъри, закупуване на дял от страна на персонала и мениджмънта с преференции). При всички случаи собствеността върху огромното мнозинство от предприятията ще бъде разпределена между голям брой дребни собственици на акции и инвестиционни фондове. Законът дава доста кратки срокове за извършване на процеса. До юли 1994 г. държавните фирми трябваше да са предали своите програми за преобразуване. В последствие срокът беше удължен до декември, тъй като до март едва 1/10 от 2600-те фирми бяха депозирали бизнес-планове за приватизиране. Ако и този срок не бъде спазен, отговорността за тяхното преобразуване и раздържавяване ще трябва да се поеме изцяло от Агенцията за приватизация.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Business Central Europe, May 1994, p. 20.
M. Kokotec-Novak, Der Prozess der Privatisierung in der Republik Slowenien, Suedosteuropa, 42 Jg., H. 6/1993, S. 353-365.
M. Rojec, *Privatization through Foreign Investment in Slovenia*, CIGD, May 1994.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализът на приватизационната политиката в отделните страни дава възможност да се направят някои изводи за осъществяването на приватизацията - и най-вече масовата в България, да се сравнят и очертаят недостатъците и предимствата на различните подходи към процеса. По този начин опитът би могъл да послужи за преодоляване и избягване на грешките.

Основният извод от направения обзор на масовата приватизация в реформиращите се страни е, че нейните проблеми не трябва да се възприемат драматично. Процесът на масово раздържавяване е спи-ран не само в България, но и в Полша, Румъния, Украйна. В другите страни тя също среща сериозни проблеми.

Мотивите за прилагането на масовата приватизация са, от една страна, ускоряване на общия приватизационен процес, а от друга, насърчаване на участието на местните инвеститори и населението в него. Тези добри намерения, които се ползват с всеобща политическа подкрепа, срещат трудностите на усложнените административни процедури, на силната зависимост на процеса от поведението на населението, което често е трудно прогнозируемо. Но най-вече те са свързани с проблемите на реструктурирането на приватизираните предприятия, произтичащи от липсата на свеж капитал за този процес. Не липсват пречки и от процедурно естество. Не случайно във всички страни в преход законите за приватизация претърпяха многократни промени от началото на реформите.

Всяка една от бившите социалистически държави експериментира различни методи на приватизация, които се определят от специфичното съчетание на конкретните макроикономически и политически условия. На практика тези страни осъществиха цялото многообразие от капиталови (пазарни) и масови (безплатни) форми на раздържавяване. Характерно и за двата подхода е тяхното съчетаване по начин, недопускащ противопоставяне и дисбаланс.

Разлика съществува и в употребяваната терминология. Така например, в Унгария приватизацията обхваща и монополизацията и преобразуването на предприятията.

Във всички страни предхождащ етап на раздържавяването е преобразуването на държавните предприятия в търговски дружества. В това отношение България не прави изключение. Преобразуването на държавните предприятия в търговски дружества по смисъла на Търговския закон обхваща целия държавен сектор. Това обаче не е достатъчно. В повечето страни етапът на преобразуване на производствените единици в търговски дружества беше задължително предхождан от „изчистване“ на правния им статут и правата върху собствеността, от извършване на оценка на активите и разработване на бизнес-планове. Тези важни стъпки в превръщането на държавните предприятия във функциониращи търговски дружества са необходимите предпоставки, които ги подготвят не само за приватизация, но и за реструктуриране и пазарно приспособяване.

Най-общите тенденции в масовата приватизация в реформиращите се страни могат да се обобщят в следните по-важни изводи:

Масовата приватизация се развива в контекста на полити-ческите и икономическите реформи. За разлика от капиталовите форми на приватизация, безплатните са „почувствителни“ към политическите фактори и условия.

Политическото развитие в Източна Европа през последните четири години обуслови разликите в приватизационните подходи, но създаде и една обща тенденция за преминаване към по-масови форми на приватизация. Това е свързано и с нарастване на влиянието на левите сили, които не промениха стратегията на реформи и раздържавяване. Въпреки неодобрението на старите подходи, приети и осъществени от предшестващите правителства (Унгария, Полша, Литва), новите социалистически управници не издигнаха съществено различни и радикални концепции за раздържавяване.

Опитът показва, че въвеждането на масови форми на приватизация има положителен политически ефект. Най-добри резултати бяха постигнати в Чехия, но не толкова защото подходът беше по-добре разработен и осъществен, отколкото в другите страни, а защото там имаше и продължава да има политическа воля и консенсус по политиката на приватизация. Икономическата среда беше изключително стабилна и благоприятна. Дори да се разработи и възпроизведе в перфектен вид чешкият модел в друга държава, той не би дал същите положителни резултати, тъй като толкова добри условия не съществуват никъде.

Важни фактори за успеха на масовата приватизация са заинтересоваността на населението и мениджмънта. За разлика от България, във всички страни в преход приватизацията зависи до голяма степен от мениджмънта. В държавите с традиционно развита производствена демокрация и самоуправление като Словения, Унгария, Чехия и Литва за откриване на процедура за приватизация са необходими предварително изготвени планове за приватизация от ръководството на приватизираното се предприятие.

Повечето страни фаворизират участието на работниците в приватизацията не само с първоначално определените законови преференции, но и чрез допълнителни стимули и облекчения. В това отношение Руската приватизация е най-либерална. За да участва в масовата приватизация, населението трябва да бъде силно мотивирано.

Изключително важен момент в осъществяването на масовата приватизация е институционалната система. По принцип страните с по-децентрализирана система за управление на икономиката избират и по-децентрализирана приватизационна институционална система. Като механизъм безплатното раздържавяване е практически полесно осъществимо в страни със силна концентрация и централизация на производството (Румъния, Русия, бивша Чехословакия), отколкото в държави като Унгария и Полша. Освен политическа воля, за успеха на масовата приватизация са важни задължителните правила на приватизация и нейната задължителност като цяло. Румънските предприятия, например, не бяха питани, дали искат да участвуват в масовата фондова приватизация, както беше в Полша. Оставянето на процеса на раздържавяване на добрата воля на различни институции, оторизирани да извършват процеса, децентрализацията на приватизацията и липсата на единна обща стратегия е най-сигурното условие за забавяне и бюрократизиране на процеса.

Обзорът на практиката в различните страни показва, че координацията между институциите, осъществяващи приватизацията, е сериозен проблем. За тази цел, освен ясната регламентация на тяхната дейност и функции, е необходимо и политическо единодействие на държавните институции.

Ефектът от ваучерната приватизация в Чехия започва да дава първи положителни резултати. Успехът се измерва не само и толкова с броя на приватизационните сделки, делът на частния сектор в БВП и прочие, а най-вече с икономическото състояние на приватизираните предприятия.

Успешен или не, трансферът на собственост чрез ваучъри трябва да се разглежда като първа стъпка от приватизацията на държавните предприятия. Проблемите започват, когато тя вече е предприета. Преструктурирането на приватизираните предприятия и неговото финансиране е втората решителна фаза. Тя представлява труден процес, който е възпрепятстван от липсата на реални капиталови пазари и от ограничения приток на свежи капитали.

Масовата приватизация може да се разглежда като пречка за привличането на чуждестранни инвестиции само по време на осъществяване на самата процедура. След прехвърлянето на собствеността процесът се ускорява. В Чехия чуждестранни компании проявяват значителен интерес към вече приватизирани предприятия и инвестиционни фондове. В русия новите собственици са готови да до-пуснат участие на чуждестранен партньор, за да привлечат необходимия за реструктурирането капитал.

Западните финансисти вече преодоляха предразсъдъците си към масовата приватизация в значителна степен. Голямо значение за процеса имат реалното съществуване и степента на развитие на фондови борси, солидната и достоверна информация за търгуваните дружества и ликвидността на акциите. За това, обаче, е необходимо цялостно регламентиране на търговията с ценни книжа и функционирането на фондовите борси. Липсата на съответните закони и нормативни актове ограничава обхвата на процеса. Това създава възможности за спекулации, които намаляват доверието на населението в приватизацията, което е съдбоносно за нейните масови форми.

В повечето страни (Чехия, Русия, Унгария) „малката“ приватизация предхожда „голямата“ и по този начин създава подходяща среда за раздържавяването на големите стопански обекти, формират се малкият и средният частен бизнес, които са най-жизнеспособната част на икономиката, особено по време на криза. За съжаление в България този процес не беше осъществен. Нещо повече, начинът, по-който промените на Закона за преобразуване и приватизация на държавни и общински предприятия регламентират извършването на „малката“ приватизация, не само не я облекчава, но спира и „голямата“ приватизация.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

В. Клаус, *Колкото по-бавна е приватизацията, толкова по-малки са приходите*, в. "Капитал прес", 21 март 1994, с. 11.

A. Ben-Ner, *Organizational Reform in Central and Eastern Europe. A Comparative Perspective*, Annals of Public and Co-operative Economy, No. 64 (3), p. 329-365.

P. Cook and C. Kirkpatrick, *Privatization in Less Developed Countries*, 1988.

J. Earle, R. Frydman, A. Rapaczynski, *Privatization In the Transition to Market Economy*, 1993.

R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle et al. *The Privatization Process In Russia, Ukraine and the Baltic States*, 1993.

R. Frydman, A. Rapaczynski, J. Earle et al. *The Privatization Process in Central Europe*, 1993.

R. Frydman, E. Phelps, A. Rapaczynski, A. Schleifer, *Needed Mechanisms of Corporate Governance and Finance In Eastern Europe*, Economics of Transition, 1 (2), p. 171-207.

S. Green and D. Berry, *Cultural, Structural and Strategic Change in Management Buy-outs*, 1991.

Management Buy-outs are on the up, Acquisitions Monthly, October 1992 Supplement.

Roundtable: *Privatization in Eastern Europe*, Ed. by B. Slay, RFE/RL Research Report, Vol. 2, No. 32, 13 August 1993, p. 47-62.

B. Slay, *The Postcommunist Economic Transition: Barriers and Progress*, RFE/RL Research Report, Vol. 2, No. 39, 1 October 1993, p. 35-45.

Stockholm Institute of Economics, *Key Economic Indicators 1991 -Third Quarter 1993*, 1993.

M. Weitzman, *Privatization Process in Eastern Europe*, 1993.

M. Wright, J. Normand, K. Robbie, *Management Buy-outs*, 1990.

Масовата приватизация в реформиращите се страни

Автори: Иван Ангелов Боян Гюзелев

Редактор: Стоян Стефанов

Издателство Да - София, ул. Ш. проход 18, тел. 73 75 27